

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**БОХТАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ НОСИРА ХУСРАВА**

УДК: 338.46:621.31(575.34)

На правах рукописи

ТОХИРДЖОНОВ БЕХРУЗ ТОХИРДЖОНОВИЧ

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ
ВОСПРОИЗВОДСТВОМ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ
(на примере Республики Таджикистан)
(Повторная защита)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук
по специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным
хозяйством (экономика труда)

ДУШАНБЕ – 2022

Диссертация выполнена на кафедре теории экономики Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава

Научный руководитель: **Ашуров Ихтиёр Саидович,**
доктор экономических наук, профессор
кафедры финансов и кредита
Российско-Таджикского (Славянского)
университета

Официальные оппоненты: **Аминов Иномджон,**
доктор экономических наук, профессор
Института экономики и торговли
Таджикского государственного
университета коммерции

Азимова Мадина Турдыевна,
кандидат экономических наук, доцент,
заведующей кафедрой международной
экономики Технологического
университета Таджикистана

Ведущая организация Институт экономики и демографии
Национальной Академии наук
Таджикистана

Защита диссертации состоится 19 ноября 2022 г. в 10⁰⁰ на заседании диссертационного совета 6D.KOA-012 при Таджикском государственном университете коммерции по адресу: 734061, Республика Таджикистан, г.Душанбе, ул. Дехоти, 1/2.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться на официальном сайте ТГУК (www.tguk.tj) и в библиотеке университета по адресу: 734061, г. Душанбе, ул. Дехоти, 1/2.

Автореферат разослан «_____» _____ 2022 года.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
доктор экономических наук, доцент

Толибов К.К.

I. ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Переход к рыночной экономике и аграрные преобразования Республики Таджикистан привели к существенным изменениям в воспроизводстве и занятости трудовых ресурсов в сельской местности. На месте крупнотоварных кооперативных и государственных сельскохозяйственных трудоемких предприятий появились мелкие дехканские (фермерские) хозяйства и потребительские полутоварные личные подсобные хозяйства, основанные на использовании труда членов домохозяйств сельского населения.

Мировой финансово-экономический кризис оказал негативное влияние, следствием которого стало обострение проблем занятости, управления трудом в Республике Таджикистан. Это явление требовало принятия мер по стабилизации ситуации на рынке труда, носящие институциональный, экономический и социальный характер.

Об этом подчеркнуто в Послании Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан 26 декабря 2019 года. Во исполнении указания Президента в республике приняты ряд важных директивных документов Правительством страны, в том числе «Национальная стратегия развития до 2030 года», «Концепция развития предпринимательства в Республике Таджикистан».

Вопреки мировой практики, занятость в сельском хозяйстве Республики Таджикистан имеет тенденцию постоянного роста при уменьшении сферы занятости в реальном секторе экономики страны. Эти изменения происходят при ежегодном росте количества трудовых ресурсов в среднем на 3,8%, а рост экономически активного населения - 0,8%, и занятости - лишь 0,7% в год.

Важной социально-экономической проблемой Республики Таджикистан в настоящее время является то, что из 5625 тыс. трудовых ресурсов 2506 тыс. или 44,6% заняты трудом¹.

По данным Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан ежегодно (2013-2020 гг.), в среднем 660,7 тыс. трудоспособных граждан или 13,1% трудовых ресурсов выезжают за рубеж в качестве трудовых мигрантов².

Воспроизводство трудовых ресурсов и эффективное управление ими неразрывно связано с естественным приростом населения и ее миграции. Динамика естественного роста в республике создает ряд проблем управления трудовыми ресурсами: рост безработицы, создание новых рабочих мест, трудовая миграция и решение социальных вопросов. Недостаточное исследование социально-экономического содержания трудовых ресурсов, отсутствие методологических подходов к мониторингу, а также выявлению показателей использования трудовых ресурсов, особенности и основные факторы социально-экономического использования трудовых ресурсов,

¹ Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статсборник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2021. – С. 133.

² Рынок труда. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2021. – С. 140.

просчеты в воспроизводстве и их управления в условиях рыночной экономики в сельской местности подтверждают актуальность темы исследования.

Также, актуальность диссертационного исследования совершенствования управления воспроизводством и использованием трудовых ресурсов в сельской местности заключается в высокой теоретической и практической значимости для трудоизбыточной страны, как Республика Таджикистан, а также эффективного использования трудовых ресурсов для поступательного развития страны в условиях переходной экономики.

Степень изученности научной темы. Исследованию теории и методологии формирования, воспроизводства и использования трудовых ресурсов посвящены труды А. Макконнелла, А. Маршалла, А. Смита, К. Маркса, С.Г. Струмилина, Г.А. Пруденского П.Ф. Петроченко, А.Э. Котляра, М.Я. Сонины и др.

Некоторые организационно-экономические проблемы эффективного управления трудовыми ресурсами в сельской местности исследованы в трудах В.В. Адамчука, Ф.Г. Арутюняна, И. Башмарина, В.А. Богдановского, В. Вайсбурда, Н.К. Долгушкина, С.В. Дульзон, А.Я. Кибанова, В.В. Куликова, О.Г. Леонова, В.Ф. Машенкова, А.В. Медведева, В.Г. Новикова, Б.П. Панкова, А.И. Рофе, В.В. Щубанкова, Б.И. Шайтана, А.А. Шутькова и других авторов.

Отдельные аспекты проблемы управления трудовыми ресурсами и эффективности их использования стали объектом исследования таджикских ученых: Амоновой Д.О., Ашурова И.С., Азимова А.Дж., Азимовой М.Т., Бабаджанова Р.М., Джабборовва А., Джонмамадова Ш.Б., Дустбоева Ш., Мутиевой С.Дж., Кадырова Д.Б., Комилова С.Дж., Ризокулова Т.Р., Султанова З.С., Ульмасова Р.У., Факерова Х.Н., Юсуфбекова Ю.Р. и др.

Вместе с тем, остались не исследованы социально-экономическое содержание и роль трудовых ресурсов в условиях рыночной экономики, методологические подходы к мониторингу, и выявлению показателей использования трудовых ресурсов в сельской местности, особенности и основные факторы социально-экономического использования трудовых ресурсов в сельской местности. Достаточно не оценены современное состояние направления использования трудовых ресурсов в сельской местности Республики Таджикистан. Не выделены основные направления совершенствования управления трудовыми ресурсами в сельской местности, как механизма их эффективного использования, роста образовательно-профессиональных качеств трудовых ресурсов в сельской местности, как фактор повышения их уровень квалификации. Не определены роль стимулирования занятости населения на селе, как фактор уменьшения роста урбанизацией и миграцией сельского населения.

Связь работы с научными программами (проектами), темами. Диссертационное исследование соответствует основным положениям программ и нормативно-правовых актов, таких как Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Постановлениям Правительства Республики Таджикистан от 26 октября 2017 года №499 «О Государственной программе содействия занятости населения Республики Таджикистан на 2018-

2019 годы» и от 30 декабря 2019 года №644 «О Государственной программе содействия занятости населения Республики Таджикистан на 2020-2022 годы».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Цель исследования. Целью диссертационной работы является исследование социально-экономического содержания трудовых ресурсов, определение методологических подходов к мониторингу и выявлению показателей использования трудовых ресурсов, обозначения особенности и основных факторов социально-экономического использования трудовых ресурсов, выявления просчетов в воспроизводстве и их управления в условиях рыночной экономики в сельской местности, и предложения путей совершенствования их эффективного управления.

Задачи исследования включают:

- исследовать социально-экономическое содержание и роль трудовых ресурсов в условиях рыночной экономики;
- показать методологические подходы к мониторингу, а также выявлению показателей использования трудовых ресурсов в сельской местности;
- выявить особенности и основные факторы социально-экономического использования трудовых ресурсов в сельской местности;
- анализировать состояние воспроизводства и использования трудовых ресурсов в сельской местности и дать им количественную и качественную оценку;
- оценить эффективность использования трудовых ресурсов в сельской местности, особенно в личных подсобных хозяйствах сельского населения;
- обосновать и предложить основные направления совершенствования управления трудовыми ресурсами в сельской местности, путем развития образовательно-профессиональных качеств трудовых ресурсов и решения проблем стимулирования занятости населения на селе в связи с урбанизацией и миграцией населения в сельской местности.

Объектом исследования является проблема воспроизводства и управления трудовыми ресурсами в сельской местности Республики Таджикистан.

Предмет исследования – социально-экономические отношения, формирующиеся в процессе воспроизводства и управления трудовыми ресурсами в сельской местности.

Гипотеза исследования. В качестве первоначальной научной гипотезы исследования предлагается положение о том, что при условии научного обоснования и рационального управления трудовыми ресурсами возможно определить стратегию его совершенствования с учетом: социально-географических, социально-демографических, социально-экономических особенностей сельской местности.

В стратегическом плане, следует учитывать его основные принципы, такие как целостность, качество, приоритетность, гибкость,

дифференцированность и эффективность. Стратегия должна способствовать улучшению условий труда и качества жизни (совершенствовать экономические стимулы, улучшить организацию трудовой деятельности, оптимизировать социальные условия для рабочих); способствовать повышению эффективности работы товаропроизводителей (мотивировать труд, повышать производительность, сокращать производственные издержки); росту конкурентоспособности на рынке труда (подготовить и переподготовить кадры, создавать новые рабочие места); формированию имиджа социальной ответственности (повысить качество жизни, медицинское и культурно-бытовое обслуживание); улучшению условий труда и качества жизни сельского населения.

Этапы исследования. Исследование охватывает три этапа. Оно проводилось с 2015 по 2021 годы на базе кафедры «Теории экономики» Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. На первом (2015-2016 гг.) подготовительном этапе (постановка задачи, выбор темы, определение объекта и темы исследования, цель и конкретные задачи, разработка гипотезы, методология исследования, разработка плана работы). Второй этап (2017-2018 гг.) состоит из сбора, обработки, анализа и обобщения теоретических и практических материалов, тестирования и представления результатов исследования. Третий заключительный этап (2018-2021 гг.) (составление выводов, оценка результатов).

Теоретические основы исследования. Теоретические основы исследования составляют труды известных отечественных и зарубежных ученых-экономистов. Также в диссертации использованы отчеты Научно-исследовательский институт труда и занятости, Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства и других научных учреждений. Диссертация в зависимости от методологических подходов, опирается на исторический опыт использования трудовых ресурсов сельской местности, и показывает основные направления совершенствования управления в условиях рыночной экономики.

Методологическая значимость исследования заключается в опоре на научные разработки ведущих ученых по проблемам формирования, воспроизводства и управления трудовыми ресурсами. Введены в научный оборот литература, посвященная данной проблематике, материалы научно-практических конференций, опубликованные статьи в периодической печати, Указы Президента Республики Таджикистан, Постановления Правительства Республики Таджикистан и законодательные акты Республики Таджикистан, относящиеся к предмету исследования.

Источники информации составляют статистические сборники Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, главного управления Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в областях, Министерства труда и социальной защиты населения Республики Таджикистан, НИИ труда, миграции и занятости населения, нормативно-правовые акты Правительства Республики Таджикистан, докторские и кандидатские диссертации по исследуемой и смежной теме.

Базу исследования. В качестве первичных данных послужили монографии, научные статьи, доклады, отчеты научно-исследовательских институтов, Национальной академии наук Таджикистана, Таджикской академии сельскохозяйственных наук, сборники Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, опубликованные материалы Министерств сельского хозяйства и труда и занятости населения РТ по теме исследования, личные исследования соискателя и др.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в том, что на основе исследования теоретических основ формирования понятия трудовые ресурсы сельской местности, предложен новый вариант социально-экономического содержания и роли трудовых ресурсов в сельской местности, как части населения страны, потенциально способного к участию в труде в определенный период времени, имеющий количественные и качественные параметры оценки;

- в методическом плане предложен новый порядок оценки воспроизводства трудовых ресурсов в сельской местности, с учетом происходящих изменений на рынке труда в условиях рыночной экономики, такие как: занятые в личных подсобных хозяйствах населения, развитие народных промыслов и другие нетрадиционные формы занятости;

- доказана, что методология оценки качества трудовых ресурсов городской и сельской местности, исходя из динамики уровня образования, также является весьма спорной. Такой методический подход, нацелен на оценку несовместимых способностей городского и сельского населения, их экономических возможностей, уровня развития, быта и культуры. Сравнивать и оценивать уровень городского и сельского образования, подтягивать эти показатели на селе до уровня городского населения, на наш взгляд, неправильно. Также использовать такие показатели оценки, как количество дипломированных специалистов на 100 сельскохозяйственных организаций в условиях, когда структура экономики сельского хозяйства в основном занята мелкими дехканскими (фермерскими) хозяйствами с количеством работников 5-10 чел. нецелесообразно;

- доказана эффективность использования трудовых ресурсов сельской местности в личных подсобных хозяйствах населения, дехканских (фермерских) хозяйствах, путем роста мотивации труда, материального стимулирования, что приведет к созданию новых рабочих мест, повышению производительности труда, росту доходов сельского населения;

- предложены новые механизмы совершенствования управления трудовыми ресурсами путем социального развития села за счет республиканских, местных бюджетов и частных капитальных вложений. Автором разработан прогноз изменения показателей трудовых ресурсов сельской местности в Республике Таджикистан до 2040 года;

- предложены основные направления совершенствования управления трудовыми ресурсами в сельской местности путем:

- использования методологии мониторинга ценностных ориентаций сельской молодёжи, использование которых при таких оценках весьма условны, и результаты приведут к серьёзным техническим ошибкам;
- развитие образовательно-профессиональных качеств трудовых ресурсов в сельской местности;
- решение проблем стимулирования занятости населения на селе в связи с урбанизацией и миграцией населения.

Положения, выносимые на защиту:

- новый вариант экономической сущности понятия трудовых ресурсов, предложенный автором;
- сравнение и оценка уровня городского и сельского образования, и нецелесообразность подтягивания этих показателей на селе до уровня городского населения;
- авторская позиция методологии мониторинга ценностных ориентаций сельской молодёжи.
- новый порядок оценки воспроизводства трудовых ресурсов в сельской местности, с учетом занятых в личных подсобных хозяйствах, развития народных промыслов и другие нетрадиционные формы занятости;
- эффективность использования трудовых ресурсов сельской местности в личных подсобных хозяйствах населения, дехканских (фермерских) хозяйствах, путем роста мотивации труда;
- новые механизмы совершенствования управления трудовыми ресурсами путем социального развития села.

Теоретическая и практическая значимость исследования состоит в том, что по результатам диссертационного исследования автором предложены рекомендации в форме программы восстановления и развития сельской местности, где показаны основные пути воспроизводства трудовых ресурсов, эффективное управление им, которые могут быть использованы при разработке государственных программ.

Также, методические разработки могут быть использованы Агентством статистики при Президенте Республики Таджикистан, Министерством сельского хозяйства Республики Таджикистан и Министерством труда и занятости населения Республики Таджикистан при учете и управления трудовыми ресурсами. Основные результаты диссертационного исследования могут служить как учебный материал в высших учебных заведениях при изучении дисциплин: «Экономика труда», «Экономика АПК», «Экономика сельского хозяйства», «Политика доходов и заработной платы» и др.

Степень достоверности результатов. Достоверность и обоснованность научных положений, выводов и практических рекомендаций исследования обеспечивается путем комплексного анализа авторских работ, материалов специальных журналов, государственных программ, а также данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, хозяйств Хатлонской области. Обеспечено внутреннее, точное и правильное использование систематических решений. Результаты исследования обоснованы на четких таблицах и расчетах и соответствуют целям и задачам исследования.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема диссертации соответствует следующим пунктам паспорта перечня специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (08.00.05.05 - Экономика труда): 5.1. Теоретические и методологические основы экономики труда; теории и концепции развития социально-трудовых отношений (теории занятости, рынка труда, управления трудом и т.д.); 5.5. Рынок труда, его функционирование и развитие, структура и сегментация (международный, национальные, региональные, внутрифирменные и т.д.); занятость населения (формирование формы и видов); безработица (основные виды и формы, социально-экономические последствия, пути минимизации); 5.13. Социальная политика, её стратегия и приоритеты; социальное положение трудящихся, их социально-профессиональных и социально-территориальных групп; социальное развитие хозяйственных систем и социальная безопасность; 5.15. Условия и факторы роста эффективности экономики труда – цели, функции, методы, принципы, эволюция подходов; 5.16. Специфика и проблемы развития домашнего труда и семейной экономики.

Личный вклад соискателя основан на теоретическом обосновании целей и задач исследования, совершенствование управления трудовыми ресурсами в сельской местности, как механизма их эффективного использования, развития трудового потенциала в сельской местности и как главного фактора роста эффективности сельского хозяйства и решения социальных проблем села, как механизма закрепления трудовых ресурсов в сельской местности.

Апробация и внедрение результатов исследования. Результаты исследования использованы при разработке Программы социально-экономического развития Хатлонской области, практически реализованы в хозяйствах Хатлонской области на 2016-2022 гг., представленная справка об этом подтверждает достоверность и реалистичность рассматриваемой проблемы.

Результаты исследования обсуждались на заседаниях кафедры теории экономики Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава (2016-2022 гг.), выступлениях на научно-практических конференциях Таджикского аграрного университета имени Ш. Шотемура (2008-2022 гг.), Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава, Российско-Таджикского (Славянского) университета.

Публикации по результатам исследования. Основное содержание работы отражено в более 25 публикациях, общий объём которых 19,31 п.л. (11,62 п.л. авторские). Из них 10 статьи опубликованы в научных журналах, которые рекомендованы Высшей Аттестационной Комиссией при Президенте Республики Таджикистан

Структура и объем диссертации. В диссертацию входят введение, три главы, выводы и предложения, список использованной литературы, включающий 272 источника. Диссертация изложена на 182 страницах с 44 таблицами и 11 рисунками.

Во введении обоснованы актуальность темы, степень её разработки, цель и задачи исследования, раскрыта научная новизна и её практическая значимость.

В первой главе «Теоретико-методологические аспекты управления воспроизводством и использованием трудовых ресурсов в сельской местности в условиях рыночных отношений» исследуется экономическое содержание трудовых ресурсов, как экономическая категория, методологии учета и исследования трудовых ресурсов, закономерные изменения структуры трудовых ресурсов в сельской местности.

Во второй главе «Современное состояние направления использования трудовых ресурсов в сельской местности Республики Таджикистан» проанализирован рост населения и её влияние на воспроизводство трудовых ресурсов, эффективность занятости в личных подсобных хозяйствах сельского населения.

В третьей главе «Основные направления совершенствования управления трудовыми ресурсами в сельской местности» обоснованы и предложены механизмы решения проблемы занятости сельского населения, развития трудового потенциала в сельской местности, как главного фактора роста эффективности сельского хозяйства и управления социальными процессами, как формы поддержки трудовых ресурсов в сельской местности.

В заключении сформулированы результаты диссертационного исследования и предложены пути рационального управления и использования трудовых ресурсов в сельской местности.

III. ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ, ВЫНОСИМЫЕ НА ЗАЩИТУ

Первое положение, выносимое на защиту, заключается в том, что на основе диссертационного исследования теоретических основ экономического содержания понятия экономической категории трудовых ресурсов, предложен новый вариант сущности трудовых ресурсов.

В диссертации исследуется понятие «трудовые ресурсы» как экономическая категория, характеризующийся, как части населения страны, которая по физическому развитию, приобретенному образованию, профессионально-квалификационному уровню способна заниматься общественно-полезной деятельностью. Отмечается, что трудовые ресурсы – та часть населения, обладающая физическим развитием и интеллектуальными способностями, необходимыми для трудовой деятельности. В трудовые ресурсы входят как занятые, так и потенциальные работники.

Термин «трудовые ресурсы» впервые была сформулирована и использована в одной из своих статей ученым академиком С. Струмилиным в 1922 году. В литературе зарубежных стран на месте «трудовые ресурсы» часто используют термин «человеческие ресурсы»¹.

В состав трудовых ресурсов включают трудоспособное население, занятое трудом в сферах общественной и индивидуальной трудовой деятельности,

¹ Экономика труда / Под ред. Шлендера П.Э., Кокина Ю.П. – М.: Юрист, 2002. – С. 74.

независимо от возраста. Также в состав трудовых ресурсов включаются лица, занятые в личном подсобном и дехканском (фермерском) хозяйстве, на учебе и на военной службе.

Трудовые ресурсы по степени их участия в трудовой деятельности распределяют на активную (функционирующую) и пассивную (потенциальную).

Количества и структура трудовых ресурсов зависят от установленных законодательством верхнего и нижнего уровней трудоспособного возраста, и учитывают по следующим показателям: доли трудоспособных среди населения трудоспособного возраста, доли занятых в общественном труде из числа трудоспособного возраста, численности участвующих в общественном труде из лиц за пределами трудоспособного возраста.

Отсюда, под экономической категорией трудовых ресурсов подразумевается часть трудоспособного, физически развитого населения, которая, имеет образование и профессиональные навыки, и может трудиться в общественно-полезной работе. В понятие «трудовые ресурсы» включено и действующие и потенциальные работники.

В работе, понятие трудовые ресурсы в трактовке наиболее известных ученых и практиков обобщены в виде таблицы (табл. 1).

Таблица 1

Авторы	Содержание понятия
Борисов А.Б. ¹	С экономической точки зрения активные, трудоспособные граждане, физически и духовно способные участвовать в трудовом процессе.
Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. ²	Некоторые граждане, физически и духовно способные участвовать в трудовой деятельности.
Нестеров А.К. ³	Трудовые ресурсы – это люди, способные работать в соответствии с законодательством, в которую входит, прежде всего, население в трудоспособном возрасте.
Савенков И.Е. ⁴	К трудовым ресурсам предприятий относятся работники, имеющие такие количественные и качественные характеристики, при использовании которых обеспечивается реализация той или иной текущей задачи и стратегия совершенствования предприятий.
Богатыренко З.С. ⁵	К трудовым ресурсам относятся контингент жителей государства, который участвует во всех отраслях народного хозяйства при определённом уровне, в котором развиваются производительные силы и, соответственно, производственные отношения.

¹ Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. - Издание 2-е переработанное и дополненное. – М.: Книжный мир, 2007. – 860 с.

² Райзберг, Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 6-е изд., перераб. и доп. – Москва: ИНФРА-М, 2022. – 512 с. – (Библиотека словарей «ИНФРА-М»). ISBN: 978-5-16-009966-8.

³ Нестеров А.К. Показатели трудовых ресурсов предприятия // Энциклопедия Нестеровых - URL: <https://odiplom.ru/lab/pokazateli-trudovyh-resurov-predpriyatiya.html> - (Дата обращения: 04.01.2022)

⁴ Савенков Илья Евгеньевич. Трудовые ресурсы предприятия: понятие и сущность // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – Кисловодск, 2012. – №11(47). – С. 60-76. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/trudovye-resursy-predpriyatiya-ponyatie-i-suschnost> (дата обращения: 04.12.2021).

⁵ Богатыренко, З.С. Труд и заработная плата в СССР. Словарь справочник. / Богатыренко, З.С. Издание 2-е, перераб. и доп. – М.: Экономика, 1989. – 447 с. ISBN: 5-282-00687-1

Соловьев А.П. ¹	К трудовым ресурсам относится функционирующая и потенциальная общественная и индивидуальная рабочая сила (её носители) и те отношения, возникающие в воспроизводительном процессе формирования, распределения и использования.
Струмилин С.Г. ²	К живой рабочей силе данного государства (народа) относят комплекс основного фонда, питающего всякого народного хозяйства. При всяком его сокращении и расширении приводит часть общего типа хозразвития к изменениям.
Котляр А. ³	Рабочая сила в целом есть не что иное как люди, способные трудиться, которые также называются трудовыми ресурсами.
Сонин М.Д. ⁴	К рабочей силе (в узком понимании) относятся возможности людей трудиться, или трудоспособного населения (в широком понимании), а также трудовых ресурсов, конкретно выражающих человеческий фактор при общественном воспроизводстве.
Косяков П.О. ⁵	По сравнению с рабочей силой трудовые ресурсы являются широким понятием, потому что сюда входят некоторые трудоспособные жители, не участвующие в трудовой деятельности.
Литвяков П.П. ⁶	К трудовым ресурсам относятся рабочая сила и её владельцы, как её носители, в органическом единении.
Касимовский Е.В., Литвяков П.П. ⁷	К трудовым ресурсам относятся потенциальная и действующая рабочая сила, определяющаяся в количественном и демографическом смысле, посредством данной категории подвергается всестороннему анализу работники предприятия.
Егорова М.С., Пищальников И.Г. ⁸	К трудовым ресурсам относят производительную силу предприятий, в том числе трудоспособного контингента населения, обладающего физическим и интеллектуальным потенциалом, при котором производятся товары и услуги и реализуется трудовая деятельность. Комплекс физических и интеллектуальных качеств личности связан с её возрастом и определёнными критериями, способствующими выделению трудовых ресурсов.
Кокин Ю.П., Шлендер П.Э. ⁹	К трудовым ресурсам относят трудоспособный контингент жителей страны, имеющий физические и интеллектуальные возможности для производства материальных и оказания услуг.
Хасанова Р.Х., Раджабова И.Р., Шарифов Т.А. Экономика труда (курс лекции)	К трудовым ресурсам относят экономическую категорию, отражающую физические и интеллектуальные особенности, согласно которым воспроизводится рабочая сила. К трудовым ресурсам относятся трудоспособные граждане, занятые и не занятые в производительной деятельности.

¹ Соловьев, А.П. Экономическая и социальная эффективность использования трудовых ресурсов / А.П. Соловьев, Г.М. Романенкова. – Л.: Лениздат, 1976.

² Струмилин С.Г. Наши трудовые ресурсы и перспективы / С.Г. Струмилин // Проблемы экономики труда: В 5 т. - Т. 3. – М.: Политиздат, 1964. – 345 с.

³ Котляр А. Воспроизводство рабочей силы при социализме / А. Котляр // Экономические науки. – 1972. – №4.

⁴ Сонин М.Я. Экономика труда / Под ред. И.П. Иванова. – М., 1976.

⁵ Косяков П.О. Трудовые ресурсы – экономическая категория / П.О. Косяков. Свердловск: Уральский филиал АН СССР. – 1970. – 56 с.

⁶ Литвяков, П. П. Научные основы использования трудовых ресурсов [Текст] / П.П. Литвяков. – М.: Мысль, 1969. – 367 с.

⁷ Касимовский Е.В. Трудовые ресурсы: формирование и использование. – М.: Экономика, 1975. – 254 с.

⁸ Егорова, М.С. Трудовые ресурсы предприятия: оценка потребности и эффективности использования / М.С. Егорова, И.Г. Пищальников. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2015. – №9(89). – С. 586-589. – URL: <https://moluch.ru/archive/89/18292/> (дата обращения: 21.03.2022).

⁹ Кокин Ю.П., Шлендер П.Э. Экономика труда. Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Магистр, 2010. – 686 с. – ISBN 978-5-9776-0062-0.

Тохирджонов Б.Т.	К трудовым ресурсам относится определённый контингент населения страны, потенциально способного к участию в труде в определенный период времени, имеющий количественные и качественные параметры оценки. Трудовые ресурсы – это определенная часть населения, в которой законодательно установлены возрастные ограничения, имеющие необходимые количественные и качественные параметры, направленные на реализацию социально-экономических программ страны. «Трудовые ресурсы предприятия» – это количество работников, которые имеют профессиональные навыки, соответствующее образование, необходимую специальность и способны работать на предприятии.
------------------	---

Исследуя теоретических основ понятия экономической категории «трудовые ресурсы», можно прийти к выводу, что:

- трудовые ресурсы – это определенная часть населения, в которой законодательно установлены возрастные ограничения, имеющие необходимые количественные и качественные параметры, направленные на реализацию социально-экономических программ страны;

- трудовые ресурсы предприятия – это количество работников, имеющие профессиональные навыки, соответствующие образования, необходимую специальность и способные работать на предприятии.

- набор трудовых ресурсов, формирование и развитие их способностей считается основой эффективной деятельности в процессе производства, посредством которой достигается рост экономических показателей предприятия, производительность труда и конкурентоспособность на рынке.

- качественные показатели трудовых ресурсов непосредственно связаны с эффективностью их воспроизводства и использования.

Второе положение, выносимое на защиту, является то, что, предложена методология оценки качества трудовых ресурсов городской и сельской местности, исходя из динамики уровня образования, также является весьма спорным. Такой методический подход нацелен на оценку несовместимых способностей городского и сельского населения, их экономических возможностей, уровня развития, быта и культуры.

Сравнивать и оценить уровень образования городского и сельского, подтягивать эти показатели на селе до уровня городского населения, на наш взгляд неправильно. Также использовать такие показатели оценки, как количество дипломированных специалистов на 100 сельскохозяйственных организаций в условиях, когда структура экономики сельского хозяйства в основном занята мелкими дехканскими (фермерскими) хозяйствами с количеством работниками 5-10 чел. не целесообразно.

В современных условиях хозяйствования, когда мелкие дехканские (фермерские) хозяйства преобладают в аграрном секторе экономики, содержать

полный штат специалистов нецелесообразно считает С. Комилов¹ Вместе с тем, это не означает негативные тенденции кадрового потенциала аграрного сектора.

На наш взгляд, целесообразно при оценке кадрового потенциала в сельской местности, необходимо анализировать динамику роста трудовых ресурсов в расчёте на 100 хозяйств или 1000 га сельскохозяйственных угодий. Также важно расчет специалистов хозяйств, особенно в холдинговых компаниях и акционерных обществах соотношения количества работников с высшим образованием в аппарате управления.

Третье положение, выносимое на защиту, предложенная авторская позиция методология мониторинга ценностных ориентаций сельской молодёжи. Выявлены такие показатели, использования которых при таких оценках весьма условны, и результаты приведут к серьёзным техническим ошибкам.

Опыт передовых стран по решению проблем трудовых ресурсов заключается в качестве проведения мониторинга, в определении его достоинства и просчеты. Мониторинг должен отслеживать рост потребности в отдельных категориях работников, целесообразностью включения их в Концепцию, с целью эффективного использования трудовых ресурсов.

Цель мониторинга, выявить тенденции изменения и разработать мероприятия по совершенствованию механизма эффективного управления трудовыми ресурсами на уровне республики, регионов и сельскохозяйственных предприятий.

К основным задачам мониторинга можно отнести: систематизация статистических информации; разработка критерии оценки; оценки результатов мониторинга; предложения пути по их совершенствованию. Актуализация деятельности инфраструктуры рынка труда, кадровых служб и органов государственного регулирования развития трудового потенциала (рис. 2).

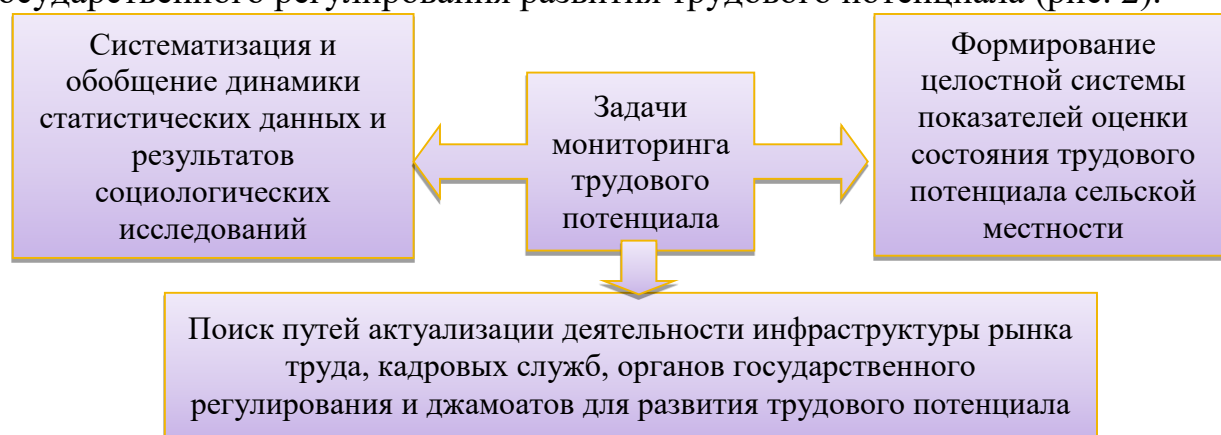

Рис. 2. Задачи мониторинга трудового потенциала.

¹ Комилов С.Дж. К вопросу о государственном регулировании миграционных процессов / Финансы, учет и аудит: проблемы и перспективы развития в Республике Таджикистан / Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 30 апреля 2015. – С. 178.

Методологии мониторинговых исследований трудовых ресурсов сельской местности имеют свои организационные принципы. Для наглядности мы эти принципы привели в виде схемы (рис. 3).

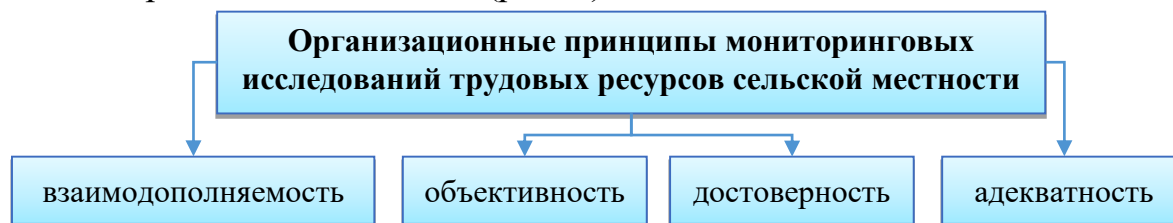

Рис. 3. Организационные принципы мониторинговых исследований трудовых ресурсов сельской местности.

Организационный принцип взаимодополняемости мониторинговых исследований требует соблюдения правил при исследовании комплексного изучения динамики статистических данных и результатов анкетирования и на этой основе представить анализ и прогноз динамики развития в перспективе по годам и по определенным сельским зонам.

Четвертое положение, выносимое на защиту, в методическом плане предложен новый порядок оценки воспроизводства трудовых ресурсов в сельской местности, с учетом происходящих изменений на рынке труда в условиях рыночной экономики, такие как: занятых в личных подсобных хозяйствах населения, развития народных промыслов и другие нетрадиционных форм занятости.

В диссертации отмечается, что в постоянном углублении и совершенствовании нуждаются отдельные направления мониторинговых исследований трудовых ресурсов сельской местности, особенно трудовой потенциал сельской молодёжи в перспективе, как основной источник пополнения «выбывающих» кадров из сферы сельской экономики, где «ядром» всех процессов является инновация села, обновления прироста трудового и человеческого капитала.

Предложена авторская позиция методологии мониторинга ценностных ориентаций сельской молодёжи. Выявлены, что используемые показатели, при таких оценках весьма условны, и результаты приведут к серьёзным техническим ошибкам.

Показатели состояния и динамики роста трудовых ресурсов в целом и сельской местности в частности, приведены на рисунке 1.

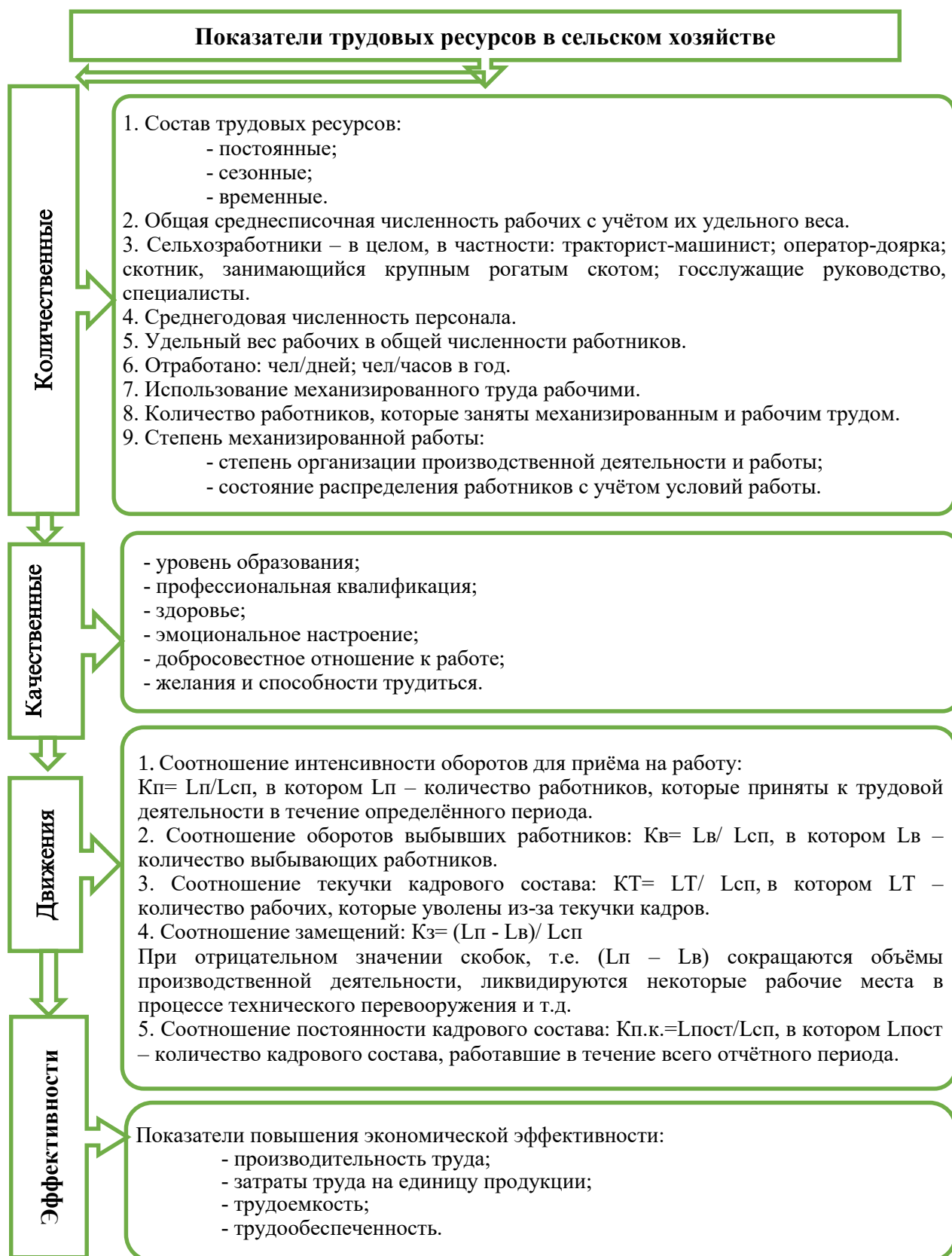

Рис. 1. Показатели трудовых ресурсов в сельской местности.

В плане эффективности использования трудовых ресурсов важно рассчитывать показатели повышения экономической эффективности, производительности труда, затраты труда на единицу продукции, трудоемкость, трудообеспеченность и др.

Использование показателя уровень образования и её структура в сельской местности по отношению к городскому населению, тоже не совершенна, так, как такой методический приём нацелен на сравнение несовпадающих способностей городского и сельского населения.

В методологическом аспекте нецелесообразным также является сравнение уровня высшего образования молодёжи сельской местности и города. Это, возможно лишь тогда, когда в сельской местности будут промышленные высокотехнологические рабочие места, где требуются высокообразованные специалисты с высокой оплатой труда.

Особого подхода требует показатели измерения уровня квалификации и профессионального образования сельской молодежи, с учетом современных мелкотоварных форм хозяйствования.

На наш взгляд, целесообразно при оценке кадрового потенциала в сельской местности, анализировать динамику роста трудовых ресурсов в расчёте на 100 хозяйств или 1000 га сельскохозяйственных угодий. Также важен при расчете специалистов хозяйств, особенно в холдинговых компаниях и акционерных обществах соотношения количества работников с высшим образованием в аппарате управления.

Наши исследования показали, что в современных условиях по причине изменения форм хозяйствования и отсутствия государственных нормативов в отрасли, руководителями хозяйственных структур стали лица, не имеющие профессиональное образование, не владеющие основами сельской экономики. Особенно недоступны такие кадры, как механизаторы, зоотехники, агрономы, инженера и операторы машинного доения, когда данная отрасль является приоритетной. За последние годы в отрасли сельского хозяйства заняты в основном неквалифицированные кадры, в то время, когда ежегодно государство расходует большие бюджетные средства на подготовку специалистов в высших учебных заведениях республики. Результаты мониторинга показали, о несовершенстве процедуры присвоения классности рабочим кадрам сельскохозяйственных организаций. Не ведутся статистический учет показателей роста уровня квалификации рабочего состава сельскохозяйственных организаций в республике и в регионах. Наши исследования показали, что большинство руководителей считают, что основной причиной не присвоения классности рабочему составу сельскохозяйственных организаций, является их низкий уровень профессионального образования. В современных условиях, при низкой эффективности сельскохозяйственного производства в интересах работодателей, не присвоить классность, так, как за них следует регулярно доплачивать. Поэтому легче заявлять о деградации рабочих, чем присвоить класс и провести доплаты.

Исходя из проведенного диссертационного исследования, можно прийти к выводу, что тезис о «деградации трудовых ресурсов в сельской местности», имеет место в действительности. Отсюда, принимаемые меры правительства страны неэффективны, и не учитывают фактическое состояние проблемы. Вместо решения проблем о росте заработной платы в сельском хозяйстве, способствующие сохранению высококвалифицированных кадров в отрасли и отвечающей стандартам воспроизводства рабочей силы, на место выбывающих рабочих высокого класса принимаются необученные лица и работники с низким уровнем квалификаций.

Пятое положение, выносимое на защиту, является то, что, в диссертации доказана эффективность использования трудовых ресурсов сельской местности в личных подсобных хозяйствах населения, дехканских (фермерских) хозяйствах, путем роста мотивации труда, материального стимулирования, что приведет к созданию новых рабочих мест, повышению производительности труда, роста доходов сельского населения.

Современный рынок труда Республики Таджикистан выделяется не только низкой степенью занятости трудовых ресурсов, но и ее неэффективным использованием, выражающиеся в росте занятости в неформальных секторах экономики (табл. 2).

В Таджикистане количество лиц, занятых в неформальном секторе за анализируемый период, выросло в 2,5 раза. Если в первые годы государственной независимости (1991 г.) в неформальном секторе экономики было занято 21,3% трудовых ресурсов, то в 2020 г. они достигли 53,3%.

Таблица 2

Занятость в формальном и неформальном секторах экономики Республики Таджикистан за 1991-2020 гг.

Показатели	1991	2000	2010	2015	2020	2020 в % / +, - к 1991 г.
Всего трудовые ресурсы	2526,0	3186,0	4530,0	5111,0	5625	222,7
Экономически активное население	1971,0	1794,0	2280,0	2437,0	2557	129,7
Из них занято в экономике, тыс. чел.	1971,0	1745,0	2233,0	2380,0	2506	127,1
Официально признанные безработные	37	49,0	47,0	57,0	51	137,8
Уровень безработицы, %	2,0	2,7	2,1	2,3	2,1	+0,1
Доля занятых по найму в отраслях экономики	78,7	54,8	49,3	46,6	44,6	-34,1
Доля занятых в неформальном секторе экономики	21,3	42,5	48,6	51,1	53,3	+32,0

Таблица рассчитана: Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический ежегодник. – Душанбе, 2021. – С. 133-135.

Расширение границ трудоспособного возраста в Республике Таджикистан обострило напряженность в рынке труда. Законом определена нижняя планка – 15 лет, а верхняя: для мужского пола – 63 года, для женского пола – 58 лет. Только по этой причине за анализируемый период численность трудовых ресурсов увеличилась на 28%, или на 970,0 тыс. чел.

В 1991 году по отношению с численностью всего населения трудовые ресурсы составляли 45,9%, в результате увеличения рамок возраста трудоспособного населения удельный вес трудовых ресурсов увеличился на 59,6%, т.е. рост составил 13,7%. При таких условиях, если доля трудоспособного населения к 2020 году сохранилась на уровне 1991 года, в таком случае трудовые ресурсы составили бы – 3937,6 тыс. чел. а не – 5625,0 тыс. чел. в 2020 г. С принятием такого решения, следовало бы в республике принимать меры для создания новых рабочих мест.

Следующей особенностью развития рынка труда в Республике Таджикистан в годы государственной независимости стало уменьшение числа работников в отраслях реальной экономики, особенно работающих в промышленности, строительстве, транспорта и социальной сфере. Численность лиц, работающих в отраслях промышленности, строительства, на транспорте с

497 тыс. чел. в 1991 г. уменьшилась до 277,5 тыс. чел. в 2020 г, или в 1,8 раза. Удельный вес отраслей реального сектора экономики в общей численности, занятых в народном хозяйстве, вырос от 69,8% в 2019 г. до 70,0% в 2020 года т.е. на 0,2 процентных пунктов.

За анализируемый период наблюдается деиндустриализация занятости в республике. Только в отрасли промышленности численность работников с 256,0 тыс. чел. в 1991 г. снизилась до 114,3 тыс. чел. в 2020 г. или в 2,2 раза. В 1991 году на 1000 населения соответствовало примерно 46 промышленных работников, а в 2020 г. этот показатель составлял лишь 12,0 чел., что в 3,8 раза меньше уровня 1991 г.

За этот период почти в 2 раза увеличилось число занятых лиц в сельском хозяйстве. По итогам 2020 года удельный вес занятых лиц в сельском хозяйстве составил 60,9% к общей численности занятых в экономике, что на 16,2 процентных пунктов больше, чем в 1991 г.

В тоже время, доля сельского хозяйства в структуре ВВП уменьшилась на 14,0 процентного пункта. Если, по итогам 2020 г. в среднем по республике на одного занятого произведено 34,1 тыс. сомони ВВП, то в сельском хозяйстве оно составило 12,2 тыс. сомони, т.е. меньше в 2,8 раза¹. Это свидетельствует о нерациональном использовании рабочей силы в сельском хозяйстве.

За исследуемый период (1991-2020 гг.) при росте численности населения в 1,7 раза, удельный вес занятых в этих сферах экономики уменьшился с 17,4% в 1991 г. до 15,8% в 2020 г.

В анализируемый период произошло снижение абсолютной и относительной занятости, хотя снижение занятости не повлияло на снижение их доли в производстве ВВП. Их доля в ВВП в 1991 г. составляла 6,7%, а в 2020 г. достигла 10,0%. Количество работников в названных отраслях снизилась в связи с низкой оплатой их труда. В 2020 году при средней заработной плате 1393,78 сомони в месяц во всех отраслях экономики, в организациях здравоохранения и социальных услуг этот показатель составил 977,22 сомони и равен 70,1% от среднего по экономике, в образовании – 1058,55 сомони (75,9%)².

Шестое положение, выносимое на защиту, это предложенные новые механизмы совершенствования управления трудовыми ресурсами путем социального развития села за счет республиканских, местных бюджетов и частных капитальных вложений. Нами разработан прогноз изменения показателей трудовых ресурсов сельской местности в Республике Таджикистан до 2040 года.

Одной из основополагающих путей развития экономики является эффективное управление формированием трудовых ресурсов. Без совершенствования управления воспроизводства и использования трудовых ресурсов, обеспечения их качественного преобразования невозможно, обеспечить развитие общества и повышение производительности труда.

В диссертации выделены социально-географические, социально-демографические, социально-экономические особенности развития трудовых ресурсов регионов страны и основные принципы их управления (табл. 3).

¹ Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический ежегодник. – Душанбе, 2021. – С. 138-139; 344-346;

² Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический ежегодник. – Душанбе, 2021. – С. 211.

Принципы управления трудовыми ресурсами

Принципы	Особенности
Целостность	Высокая степень организованности с глубокой кооперацией и высокотехнологической межхозяйственной и межотраслевой интеграции в системе хозяйствования и использования трудовых ресурсов
Качественность	Использование достижений научной организации труда и передового опыта при управлении трудовыми ресурсами
Приоритетность	Первоочередное обеспечение потребности отраслей народного хозяйства высококвалифицированными кадрами, повышения их квалификации, подготовка и переподготовка кадров, исходя из уровня модернизации отраслей экономики
Гибкость	Повышение уровня квалификации руководителей и специалистов отраслей, предприятий и организаций и кадровых служб в работе с кадрами
Дифференцированность	Подбор и расстановка кадров, исходя из уровня профессионализма, интеллекта и объективной оценки трудовых профессиональных качеств кадрового потенциала
Эффективность	Обеспечение надлежащих условий для воспроизводства трудовых ресурсов и создания оптимальных условий для их эффективного функционирования

Эффективная структура трудовых ресурсов может формироваться при условии обеспечения систематического применения вышеназванных принципов. При этом первоочередное значение имеет обеспечение потребности отраслей народного хозяйства высококвалифицированными кадрами, повышения их квалификации, подготовка и переподготовка кадров исходя из уровня модернизации отраслей экономики.

В работе в условиях Республики Таджикистан выделены следующие стратегические направления по формированию трудовых ресурсов (рис. 4):

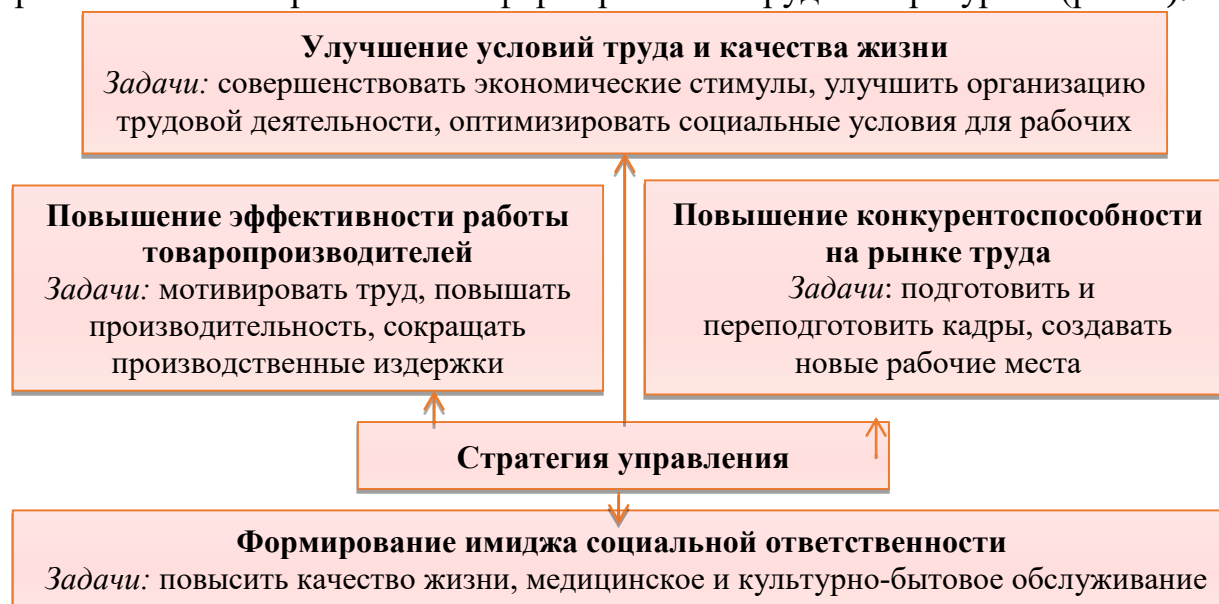

Рис. 4. Основные стратегические направления управления по формированию и использованию трудовых ресурсов.

Источник: Мадаминов Р.К., Ашуров И.С. Совершенствование системы управления – основной механизм решения проблемы занятости сельского населения // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. – Худжанд, 2017. – №1. – С. 56.

Стратегия управления трудовыми ресурсами, как и любая стратегия, ориентирована на перспективу. В этой стратегии следует предусмотреть: развитие трудовых ресурсов; использование трудовых ресурсов; формирование благоприятной среды.

В результате полностью будут реализованы стратегические задачи, обеспечивающее устойчивое развитие бизнеса и адаптация работников к изменениям и повышение эффективности использования трудовых ресурсов, основные направления которых показаны в рисунк 5.

Рис. 5. Основные направления повышения эффективности использования трудовых ресурсов¹.

¹ Мадаминов Р.К., Ашуров И.С. Совершенствование системы управления – основной механизм решения проблемы занятости сельского населения // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. – Худжанд, 2017. – №1. – С. 57-58.

Важным фактором, эффективным образом, обеспечивающим применение и управление трудовыми ресурсами, является формирование мотивации работников, содержащие материальную и нематериальную часть.

Совершенствование управления трудовыми ресурсами, основанное на мотивацию труда, заключается в выявлении соотношения интересов работника с целями организации. Мотивация труда является главным резервом эффективности производства, средства выполнения социально-экономических задач организации. Это процесс удовлетворения потребностей работника, создание стимула к росту производительности труда.

В работе выделены несколько мотивационных моделей управления трудовыми ресурсами сельскохозяйственных организаций.

К ним можно отнести:

- рациональная - основанной на материальное стимулирование или взыскания работника по результатам деятельности;
- мотивационная - активизации внутренних резервов работника;
- самовыражения - самостоятельность, профессиональный рост, служебная карьера;
- сопричастности - участия в управлении собственности предприятия, в распределении доходов, представительские полномочия.

В условиях Республики Таджикистан, когда имеется большие резервы трудовых ресурсов, требуется принятие организационно-экономических мер по повышению уровня занятости трудоспособного населения¹.

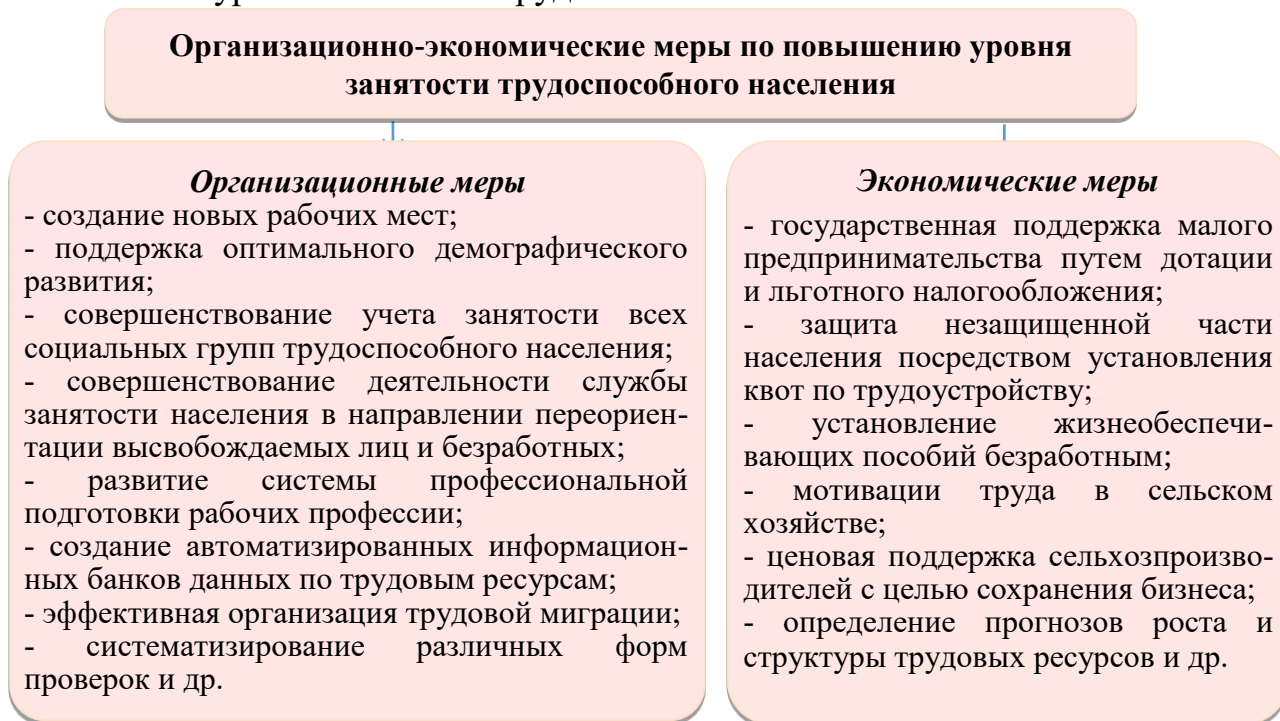

Рис. 6. Организационно-экономические меры по повышению уровня занятости трудоспособного населения.

¹ Мадаминов Р.К., Ашуров И.С. Совершенствование системы управления – основной механизм решения проблемы занятости сельского населения // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. – Худжанд, 2017. – №1. – С. 51-59.

В решении проблем трудовых ресурсов важное место занимает решение социальных задач, которые являются основой сохранения и закрепления труженика в сельской местности.

По результатам социологических опросов около 60% работников дехканских (фермерских) хозяйств чувствуют себя социально незащищенными. Уверенность в улучшении уровня жизни уменьшилась у 67% занятых в сельскохозяйственных организаций. Боле 61% отрицательно характеризуют результаты аграрной реформы.

Основные причины беспокойства населения 70% опрошенных считали ухудшения материального положения, 69,6% - будущее детей, 57,4% - состояние здоровья, 48,9% - политическую и экономическую ситуацию (48,9%).

Хотя правительство Республики Таджикистан уделяет большое внимание социальному развитию сельской местности, только в 2020 г. за счет всех источников было введено 1456,1 тыс. кв. м. жилья, 4965 тыс. ученических мест, образовательных учреждений, детских садов на 280 мест, больниц на 24 коек, амбулаторно-поликлинических учреждений на 311 посещений в смену.

Однако, следует отметить, что сельские домохозяйства по сравнению с городом в 2-4 раза хуже обеспечены питьевой водой, отоплением, горячим водоснабжением.

Решение социальных вопросов в сельской местности во многом зависит от экономического состояния сельскохозяйственных предприятий и бюджетов сельских джамоатов.

По результатам проведенного исследования Агентством по статистике при Президенте Республики Таджикистан выяснилось, что работой администрации сельскохозяйственных предприятий удовлетворены лишь 28,8% опрошенных. 32,9% дехкан считают распределение доходов не справедливым (табл. 4).

Таблица 4

Оценивание доходов предприятий различными квалификационными должностными группами работников (в % от общего числа респондентов)

Категории сотрудников	Считаете ли вы справедливым распределение доходов на вашем предприятии?			
	Да	Не совсем	Нет	Трудно сказать
Всего работников	28,8	29,2	16,0	26,0
Из них:				
Аппарат управления	34,6	36,4	18,0	11,0
Специалисты среднего звена	26,0	39,6	21,2	13,2
Дехкане квалифицированные	15,0	26,0	32,9	26,1
Неквалифицированные дехкане	10,9	46,0	32,1	11,0

Результаты проведенного исследования говорят о серьезных проблемах, которые существует в распределении доходов населения. Исходя из этого, необходимо пересмотреть методику распределения доходов. А это зависит от уровня квалификации руководителей сельскохозяйственных предприятий.

Именно этот показатель повысить мотивацию работников к труду и повышению профессионального уровня. Однако, имеет тенденция к снижению

затрат сельскохозяйственных организаций на внутрипроизводственное обучение кадров. Например, в ООО «Баракати чорводор» Гиссарского района, который считается одним из ведущих предприятий отрасли животноводства в республике на эти цели за 2010-2020 гг. средства не израсходованы. А практика показывает, что затраты для воспроизводства профессионального потенциала не должны быть ниже 1,5% фонда заработной платы.

Целесообразно создание службы социального развития в больших трудовых коллективах.

Работа над планом должна осуществляться в несколько этапов (табл. 5).

Таблица 5

Этапы разработки плана социального развития

Этапы	Цель	Содержание
1	Оценка социального состояния	Рассматривается состояние развития производства, оценивается обеспеченность предприятия кадрами, уровень условий труда и отдыха, социально-демографическая структура
2	Определение задач плана	Разрабатываются показатели плана с учетом изменений социально – демографической структуры коллектива, повышение квалификации кадров, мероприятий по улучшению условий труда и отдыха, материального благосостояния
3	Разработка плановых показателей социального развития коллектива	Определяются задачи плана в области развития трудового коллектива во взаимосвязи с перспективным развитием предприятия
4	Определение механизма реализации плана	Излагаются сроки реализации плана, ответственные исполнители, система контроля

Основными мерами по совершенствованию управления социальными процессами, способствующие развитию сельской местности являются:

- расширение источников поступления доходов в бюджетах местных джамоатов;
- формирование новых трудоемких производственных структур, способствующих обеспечить трудоустройство рабочей силы с высоким уровнем заработной платы;
- финансовая поддержка дехканских (фермерских) хозяйств, кредитные, налоговые и ценовые механизмы государственного регулирования сельских товаропроизводителей, с целью частичной компенсации ущерба сельскохозяйственных организаций вследствие диспаритета цен на их продукции и продукции отрасли промышленности.

Настало время разработки Государственной программы социально-экономического развития сельской местности. Ключевыми задачами государственной программы должны быть:

- воспроизводство и эффективное использование трудовых ресурсов сельской местности;
- создание мощной инфраструктуры по сбору, хранению, переработки и сбыта продукции сельскохозяйственных организаций;

- выработка мер государственного регулирования, направленные на защиту производителей сельскохозяйственных продуктов от монополии производителей других отраслей переработки и услуг;
- восстановление животноводческих комплексов, развитие сельскохозяйственной кооперации;
- принятие необходимых мер по повышению технического перевооружение организаций АПК.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

А) ВЫВОДЫ

В результате осуществленной исследовательской работы по совершенствованию управления воспроизводством и использованием трудовых ресурсов в сельской местности, мы пришли к нижеследующим выводам:

1. В методическом плане воспроизводство, использование и управление трудовыми ресурсами в сельской местности должно охватить и население, занятое в официальных формах хозяйствования, и в таких формах, которые появились в результате трансформации структуры экономики.

На наш взгляд, оценку воспроизводства трудовых ресурсов в сельской местности, необходимо производить не только через распространенные методы (динамика роста и количественных оценок показателей трудовых ресурсов), но и с учетом происходящих изменений на рынке труда в условиях рыночной экономики. Здесь имеется в виду оценка трудовых ресурсов, занятых в личных подсобных хозяйствах населения, как основное место работы [6-А; 10-А].

2. Методология оценки качества трудовых ресурсов городской и сельской местности, исходя из динамики уровня образования, также является весьма спорной. Такой методический подход нацелен на оценку несовместимых способностей городского и сельского населения, их экономических возможностей, уровня развития, быта и культуры.

Потребность в кадрах с высшим образованием в городах, где развита промышленность и наукоемкие высокотехнологические отрасли выше, чем в сельской местности. Так просто сравнивать и оценивать уровень городского и сельского образования, подтягивать эти показатели на селе до уровня городского населения, на наш взгляд неправильно [5-А].

3. Использовать такие показатели оценки, как количество дипломированных специалистов на 100 сельскохозяйственных организаций в условиях, когда в структуре экономики сельского хозяйства в основном функционируют мелкие дехканские (фермерские) хозяйства с количеством работников 5-10 чел. не целесообразно [4-А].

4. В результате проведенного анализа совершенствования управления воспроизводством и использованием трудовых ресурсов в сельской местности выявили следующие тенденции:

- трудовой рынок Таджикистана в условиях перехода на новые формы хозяйствования отличается низким уровнем занятости, с одной стороны, с

другой стороны нерациональностью и неэффективностью их использования, которая выражается в частом изменении соотношения между занятостью в формальном и неформальном секторах экономики, занятость растет в неформальном секторе экономики. Это ярко видно из статистических данных. В неформальном секторе экономики в начале приобретения независимости страны в 1991 году занятость составляла всего 21,3% трудовых ресурсов, а в 2019 году этот показатель увеличился в 2,5 раза и составил 53,5% трудоспособного населения и абсолютный и относительный рост количества трудовых ресурсов, занятых в неформальном секторе, способствуют тому, что экономика страны уходит в тень, укрываются от налогов и сокращается вклад в совокупность производства валового внутреннего продукта;

- когда в неформальном секторе экономики отсутствует начисление заработной платы, это отрицательно влияет на рост ВВП. Не ведется точный учет деятельности предпринимателей в неформальной сфере, что приводит к ограничению налогообложения продукции и услуг в нужном объеме. В результате не пополняется доходная часть государственного бюджета;

- за анализируемый период наблюдается снижение темпов роста численности населения страны. В 1991 году коэффициент естественного роста составил 33,0 и в последующие годы идет на снижение. В 2019 году на 1000 чел. естественный прирост всего составил 21,8 чел., что меньше на 11,2 чел. по сравнению с 1991 годом, или на 33,9%. Тенденции к падению имеют показатели смертности. Если в 1991 году показатель смертности на 1000 чел. составлял 5,1 чел., то в 2019 г. составил 3,6 чел., что в 1,7 раза ниже, чем в 1991 года [2-А].

5. Таким образом, в результате анализа производственных показателей в хозяйствах населения республики выяснилось, что:

- численность населения республики имеет тенденцию к устойчивому росту, что привела к сокращению показателя обеспеченности земельных ресурсов на душу населения;

- в результате аграрной реформы произошли большие изменения в структуре землепользования сельского населения. Уменьшились земельные ресурсы в государственных формах хозяйствования и имеют тенденцию к росту земли дехканских (фермерских) хозяйств и хозяйств населения;

- выяснилось, что в среднем за год 2224 га земель сельскохозяйственного назначения выбывает из сельскохозяйственного оборота, что в условиях малоземелья недопустимо;

- производительность труда в хозяйствах населения высока, однако уровень рентабельности производства яиц, шерсти, кокон отрицательны [2-А].

6. В Республике Таджикистан основной формой роста уровня занятости в сельской местности является расчленение крупных сельскохозяйственных предприятий на мелкие дехканские (фермерские) хозяйства, что в корне неправильно. Восстановление крупно-товарных агропромышленных формирований в виде агрохолдингов, ассоциаций, корпораций должны стать основными формами организации труда в сельской местности, где можно

использовать передовую технологию и высокотехнологическое оборудование. Для этого необходимо направлять финансовые ресурсы из экономически неэффективных непроизводственных сфер, такие как торгово-спекулятивных, в отрасли материального производства. При этом необходимо изменить отношение к финансированию научно-технической модернизации отрасли, развивать целенаправленную подготовку кадров для развития конкретных отраслей производства [1-А].

7. Все же актуальными остаются проблемы подготовки высококвалифицированных кадров для сельского хозяйства. В отрасли сельского хозяйства не вырос удельный вес квалифицированных кадров с соответствующим профессиональным образованием за годы государственной независимости.

Результаты проведенного исследования выявили, что из общего числа руководителей, вновь организованных дехканских (фермерских) хозяйств, высшее профессиональное образование имеют лишь 36,8%, 26% руководителей сельских хозяйств имеют среднее образование, а 5% неполное среднее образование, т.е. не имеют квалификацию в области производства сельскохозяйственной продукции и в области руководства и управления трудовыми ресурсами [1-А; 4-А].

Б) РЕКОМЕНДАЦИИ

Исследуя теоретические основы понятия экономической категории «трудовые ресурсы», предложен новый вариант категории трудовых ресурсов. «Трудовые ресурсы – это определенная часть населения, в которой законодательно установлены возрастные ограничения, имеющие необходимые количественные и качественные параметры, профессиональные навыки, соответствующее образование, необходимую специальность и способные работать на предприятие» [3-А].

2. В методическом плане порядок оценки качества трудовых ресурсов городской и сельской местности, исходя из динамики уровня образования, является весьма спорным. Такой методический подход нацелен на оценку несовместимых способностей городского и сельского населения, их экономических возможностей, уровня развития, быта и культуры. Сравнивать и оценивать уровень городского и сельского образования, подтягивать эти показатели на селе до уровня городского населения, на наш взгляд неправильно. Также использовать такие показатели оценки, как количество дипломированных специалистов на 100 сельскохозяйственных организаций в условиях, когда в структуре экономики сельского хозяйства в основном действуют мелкие дехканские (фермерские) хозяйства с количеством работников 5-10 чел. нецелесообразно [3-А].

3. Эффективность использования трудовых ресурсов сельской местности в личных подсобных хозяйствах населения, дехканских (фермерских) хозяйствах, народных промыслов, можно достичь путем введения механизма государственной закупки, производимой ими продукции, роста мотивации

труда, материального стимулирования, что приведет к созданию новых рабочих мест, повышению производительности труда, росту доходов сельского населения [1-А].

4. Предложены новые механизмы совершенствования управления трудовыми ресурсами путем социального развития села за счет республиканских, местных бюджетов и частных капитальных вложений.

Исходя из этого, в части подготовки высококвалифицированных кадров необходимо осуществить следующие мероприятия:

- прогнозировать потребность народного хозяйства в кадрах и предложить пути обеспечения в профессиональном разрезе;
- организовать в регионах страны курсов по профессиональному обучению населения, в том числе и безработных;
- осуществлять краткосрочные курсы по подготовке домохозяйств по специальностям, которые необходимы в обеспечении самозанятости;
- психологически поддержать безработных, адаптировать их к сложившимся ситуациям и повышать мотивацию к труду [16-А; 18-А].

5. Профессиональная подготовка повышает вероятность трудоустройства безработных, поднимает их предприимчивость, мотивацию к труду, готовит к изменениям, воспитывает в них способность принимать самостоятельные решения, помогает преодолевать препятствия.

Наконец, профессиональное обучение и ориентация должны активизировать индивидуальные ресурсы людей и направить их на эффективное использование трудового потенциала.

Эти задачи можно реализовать через государственные структуры с учетом уровня профессиональной подготовленности, психологических особенностей, производственной направленности посредством:

- спроса и предложения на рынке труда;
- оценки качественных показателей незанятых ресурсов;
- подбора определенных приоритетных групп, их обучения и трудоустройства;
- разработки целевых региональных программ и их реализации [6-А].

6. Нами предлагается организационно-экономические меры по повышению уровня занятости трудоспособного населения республики и прогноз изменения показателей трудовых ресурсов сельской местности в Республике Таджикистан до 2040 года [18-А; 19-А].

7. Основными мерами по совершенствованию управления социальными процессами, способствующими развитию сельской местности, являются:

- расширение источников поступления доходов в бюджетах местных джамоатов;
- формирование новых трудоемких производственных структур, способствующих обеспечению трудоустройства рабочей силы с высоким уровнем заработной платы;

– финансовая поддержка дехканских (фермерских) хозяйств, кредитные, налоговые и ценовые механизмы государственного регулирования сельских товаропроизводителей с целью частичной компенсации ущерба сельскохозяйственных организаций, вследствие диспаритета цен на их продукции и продукции отрасли промышленности [17-А; 20-А].

8. Настало время разработки Государственную программу социально-экономического развития сельской местности. Ключевыми задачами государственной программы должны быть:

– воспроизводство и эффективное использование трудовых ресурсов сельской местности;

– создание мощной инфраструктуры по сбору, хранению, переработки и сбыта продукции сельскохозяйственных организаций;

– выработка мер государственного регулирования, направленные на защиту производителей сельскохозяйственных продуктов от монополии производителей других отраслей, переработки и услуг;

– восстановление животноводческих комплексов, развитие сельскохозяйственной кооперации;

– принятие необходимых мер по повышению технического перевооружения организаций АПК [10-А].

СПИСОК ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

А) Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республике Таджикистан:

1-А. Изменение структуры трудовых ресурсов в сельской местности Республики Таджикистан [Текст] / Тохирджонов Б.Т. // Журнал «Таджикистан и современный мир». – Душанбе, 2022. – №2(78). – С. 257-269. ISSN: 2075-9584.

2-А. Развитие профессиональных качеств трудовых ресурсов в сельской местности [Текст] / Тохирджонов Б.Т. // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – Душанбе: Тоджир, 2021. – №4/2(39). – С. 181-188. ISSN: 2308054-X.

3-А. Пути совершенствования управления трудовыми ресурсами в сельской местности [Текст] / Тохирджонов Б.Т. // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Бохтар, 2021. – №1/4(91). Том 2. – С. 127-130. ISSN: 2663-5534.

4-А. Рост численности населения и воспроизводство трудовых ресурсов в условиях села [Текст] / Тохирджонов Б.Т. // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2020. – №3. – С. 156-163. ISSN: 2413-5151.

5-А. Методологии и мониторинговые исследования трудовых ресурсов сельской местности (на тадж. языке) [Текст] / Тохирджонов Б.Т. // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – Душанбе: Тоджир, 2020. – №1(30). – С. 245-250. ISSN: 2308054-X.

6-А. Решение социальных проблем села как инструмент закрепления трудовых ресурсов в сельской местности [Текст] / Тохирджонов Б.Т. // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Бохтар, 2020. – №1/1(71). – С. 208-212. ISSN: 2663-5534.

7-А. Оценивание качества жизни жителей сельской местности (на тадж. языке) [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Кабиров С.Дж., Баходуров К.К., Гулов И.Х., Ашурзода С. // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Бохтар, 2018. – №1/4(57). Том 2. – С. 169-175. ISSN: 2663-5534.

8-А. Концептуальные аспекты содержания трудовых ресурсов [Текст] / Тохирджонов Б.Т. // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Бохтар, 2018. – №1/4(57). – С. 193-198. ISSN: 2663-5534.

9-А. Несоответствие на рынке труда спроса и предложения рабочей силы [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Кабиров С.Д., Ашуров И.С. // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Бохтар, 2018. – №1/3(55). – С. 196-202. ISSN: 2309-6764.

10-А. Эффективность труда в личных подсобных хозяйствах [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Ашуров И.С. // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Курган-Тюбе, 2017. – №1/4(49). – С. 323-329. ISSN: 2309-6764.

Б) Статьи, опубликованные в других журналах:

11-А. Социальные проблемы и дифференциации доходов сельской местности [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Гулов И.Х., Салихов С. / Сборник научных статей / Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Финансово-кредитное регулирование развития инновационного предпринимательства в Таджикистане». – Душанбе: РТСУ, 10 мая 2022. – С. 277-285.

12-А. Роль социального доверия во взаимоотношениях работодателей и работников [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Гулов И.Х. / Сборник научных статей / Материалы международной научно-практической конференции на тему «Современные проблемы математики и методика её преподавания», посвященная 25-летию Конституции Республики Таджикистан и 80-летию доктора педагогических наук, профессора Шарифзода Дж.Ш. – Бохтар: Матбаа, 18-19 октября 2019. – С. 332-333.

13-А. Решение проблемы занятости сельского населения путем совершенствования их управления [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Гулов И.Х. / Сборник материалов республиканской научно-практической конференции на тему «Государственное управление развитием сферы туризма в Республике Таджикистан: состояния и перспективы». – Душанбе: Сохибкор, 22 июня 2019. – С. 181-186.

14-А. Механизм функционирования системы социально-трудовых отношений: организационные аспекты [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Гулов И.Х. / Сборник материалов республиканской научно-практической конференции на тему «Государственное управление развитием сферы туризма в Республике Таджикистан: состояние и перспективы». – Душанбе: Сохибкор, 22 июня 2019. – С. 289-296.

15-А. Управление социальными процессами – основа роста эффективной деятельности трудовых ресурсов [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Ашуров И.С., Кабиров С.Дж., Насриддинов Ш., Шарифи А. / Сборник научных статей / Материалы круглого стола на тему «Актуальные проблемы инновационного развития учета, анализа и аудита». – Душанбе: РТСУ, 24 октября 2018. – С. 447-452.

16-А. Производительность труда в сельском хозяйстве [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Кабиров С.Дж., Мадаминов Р., Сафаров А.Дж. / Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Эффективность использования финансово-кредитных механизмов и установление оптимальных пропорций финансовых ресурсов для обеспечения ускоренного и эффективного развития экономики Республики Таджикистан». – Душанбе: РТСУ, 4 мая 2018. – С. 239-245.

17-А. Проблемы занятости сельского населения Республики Таджикистан [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Ашуров И.С., Мадаминов Р. / Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Эффективность использования финансово-кредитных механизмов и установление оптимальных пропорций финансовых ресурсов для обеспечения ускоренного и эффективного развития экономики Республики Таджикистан». – Душанбе: РТСУ, 4 мая 2018. – С. 56-61.

18-А. Трудовые ресурсы: сущность и содержание [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Гулов И.Х. / Материалы республиканской научно-теоретической конференции на тему «Молодежь и вопросы финансового развития общества». – Куляб, 19 мая 2017. – С. 210-215.

19-А. Совершенствование системы управления пчеловодством региона – как фактор роста экономической эффективности [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Холназаров М.Х. // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Курган-Тюбе, 2016. – №1/3(39). – С. 95-104. ISSN: 2309-6764.

20-А. Эффективность использования механизма воспроизводства трудового потенциала [Текст] / Тохирджонов Б.Т. // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Курган-Тюбе, 2016. – №1/1(35). – С. 113-117. ISSN: 2309-6764.

21-А. Государственное регулирование экономики в условиях рыночных отношений [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Рахимов Ш.Х., Наимов Б.К., Шодиев Б.С. // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Курган-Тюбе, 2015. – №4(34). – С. 23-26. ISSN: 2309-6764.

22-А. Роль инвестиции в развитии сельского хозяйства Хатлонского региона [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Муллоев Х.А. // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Курган-Тюбе, 2015. – №3(33). – С. 21-25. ISSN: 2309-6764.

23-А. Необходимость привлечения зарубежного капиталовложения в экономику Республики Таджикистан [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Аминов Р.Дж., Бобоев Н., Каримова Г. // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Курган-Тюбе, 2013. – №1(25). – С. 56-58. ISSN: 2309-6764.

24-А. Влияние миграции на макроэкономическую ситуацию в Республике Таджикистан [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Муллоев Х.А. / Материалы республиканской научно-теоретической конференции, посвященной 20-летию XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан. – Курган-Тюбе: Матбаа, 9 ноября 2012. – С. 107-110.

25-А. Основные пути формирования механизма экономической безопасности Республики Таджикистан [Текст] / Тохирджонов Б.Т., Норов Ф.И. / Материалы республиканской научно-теоретической конференции, посвященной 20-летию государственной Независимости Республики Таджикистан. – Курган-Тюбе: Графика, 29-30 июня 2011. – С. 176-180.

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ БОҲТАР БА НОМИ
НОСИРИ ХУСРАВ**

УДК: 338.46:621.31(575.34)

Ба ҳуқуқи дастнавис

ТОҲИРҶОНОВ БЕҲРӮЗ ТОҲИРҶОНОВИЧ

**ТАКМИЛИ ИДОРАКУНИИ ТАКРОРИСТЕҲСОЛ ВА
ИСТИФОДАИ ЗАХИРАҲОИ МЕҲНАТИИ ДЕҲОТ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.05 – Иқтисодиёт
ва идоракунии хоҷагии халқ (иқтисодиёти меҳнат)

ДУШАНБЕ – 2022

Диссертатсия дар кафедраи назарияи иқтисоди Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав иҷро гардидааст.

Роҳбари илмӣ:

Ашуров Ихтиёр Саидович,
доктори илмҳои иқтисодӣ,
профессори кафедраи молия ва
қарзи Донишгоҳи славянии
Россияву Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ:

Аминов Иномҷон,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори
Донишқадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тижорати
Тоҷикистон дар ш. Хучанд

Азимова Мадина Турдиевна,
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент,
мудир кафедраи иқтисодиёти
байналмилалӣ Донишгоҳи
технологии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Институти иқтисодиёт ва
демографияи Академияи миллии
илмҳои Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия рӯзи 19 ноябри соли 2022, соати 10⁰⁰ дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионӣ 6D.KOA-012 назди Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734061, ш. Душанбе, кӯчаи Дехотӣ, ½) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон ва тавассути сомонаи www.ddtt.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат “_____” _____ соли 2022 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент

Толибов Қ.Қ.

I. МУҚАДДИМА

Мубрам будани мавзӯи таҳқиқот. Гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ ва ислоҳоти аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тақрористеҳсолкунӣ ва шуғли захираҳои меҳнати деҳот тағйироти ҷиддӣ ворид намуданд. Ба ҷои корхонаҳои азими молии давлативу кооперативӣ, муассисаҳои ба меҳнат ниёздоштаи хоҷагии кишлоқ хоҷагиҳои нисбатан хурди деҳқонӣ, фермерӣ ва хоҷагиҳои ёрирасони истеҳсолкунандаи маҳсулоти нимтайёр, ки дар заминаи истифодаи меҳнати аъзои хонаводаи аҳолии деҳот асос ёфтааст, пайдо гардиданд.

Бӯҳрони ҷаҳонии молиявӣ иқтисодӣ таъсири манфӣ расонид, ки натиҷааш тезутундшавии масъалаи шуғл, идораи меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид. Ин зухурот тақозо дошт, ки оид ба танзими вазъият дар бозори меҳнат тадбирҳо андешида шаванд, ки хусусияти ҷамъиятӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиро касб кард.

Ин масъала дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси миллии мамлакат 26 декабри соли 2019 зикр гардидааст. Дар партави иҷрои дастурҳои Президент дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор ҳуҷжатҳои муҳим аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидаанд, аз ҷумла «Стратегияи миллии рушд то соли 2030», «Консепсияи рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».

Бар ҳилофи таҷрибаи ҷаҳонии шуғли аҳоли, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тадриҷан сафи хоҷагиҳои деҳот афзуда истодааст, дар ҳоле ки дар соҳаҳои воқеии иқтисодии мамлакат ҷойҳои корӣ рӯ ба камшавӣ дорад. Ин тағйирот дар ҳоле сурат гирифта истодааст, ки ҳар сол миқдори захираҳои меҳнатӣ ба ҳисоби миёна 3,8%, аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол 0,8% ва фарогирӣ ба шуғл ҳамагӣ 0,7% афзуда истодааст.

Муҳимтарин мушкилоти иҷтимоиву иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони ҳозира ҳамагӣ 2506 ҳазор ё ин ки 44,6% ба меҳнат машғул будан аз шумораи 5625 ҳазор захираҳои меҳнатӣ мебошад¹.

Мувофиқи маълумоти агентӣ оид ба омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола (2013-2020) ба ҳисоби миёна 660,7 ҳазор шаҳрвандони қобили меҳнат ё худ 13,1% захираҳои меҳнатӣ ба хориҷа ба сифати муҳоҷирони меҳнатӣ сафар мекунанд².

Тақрористеҳсолкунии захираҳои меҳнатӣ ва самаранок идора шудани он ба афзоиши табиӣ аҳоли ва муҳоҷирати он алоқаи ногустастанӣ дорад. Ҷараёни инкишофи афзоиши табиӣ аҳоли як қатор мушкилотро дар соҳаи идораи захираҳои меҳнатӣ ба вуҷуд овардааст: афзоиши бекорӣ, бунёд кардани ҷойҳои нави корӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ. Таҳқиқоти нокифояи асосҳои назариявӣ моҳияти иқтисодии мафҳуми захираҳои меҳнатӣ, методология ва арзёбии таҳқиқи захираҳои меҳнати деҳот, қонунмандии тағйироти сохтории захираҳои меҳнатӣ дар хоҷагии деҳот, ғалатҳо дар тақрористеҳсолкунӣ ва идора кардани он, иқтисоди бозоргонӣ дар шароити деҳот низ муҳимияти таҳқиқоти ин мавзӯро собит месозад.

¹ Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи омили Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2021. – С. 133.

² Бозори меҳнат. Агентӣ оид ба омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2018. – С. 140.

Инчунин, мавзӯи меҳварии диссертатсияи мавриди назар, ки фарогири таҳқиқоти такмили такрористеҳсолкунии захираҳои меҳнатӣ дар мамлакатҳои захираҳои меҳнати зиёддошта, чун Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар баробари ин, истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ барои рушди бемайлони мамлакат дар шароити гузариш ба иқтисодиёти нав мебошад, дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ мебошад.

Дарачаи омӯзиши мавзӯи диссертатсия. Ба таҳқиқи назария ва методологияи ташаккул, такрористеҳсолкунӣ ва истифодаи захираҳои меҳнатӣ як қатор корҳои олимони, аз ҷумла: А. Макконелл, А. Маршал, А. Смит, К. Маркс, С.Г. Струмилин, Г.А. Пруденский, П.Ф. Петрович, А.Э. Котляр ва М.Я. Сонин ва дигарон бахшида шудаанд.

Баъзе масъалаҳои ташкилӣ-иқтисодии самаранок идора кардани захираҳои меҳнатӣ дар шароити деҳот дар асарҳои В.В. Адамчук, Ф.Г. Арутюнян, И. Башмарин, В.А. Богдановский, В. Вайсбурд, Н.К. Долгушкин, С.В. Дулзон, А.Я. Кибанов, В.В. Куликов, О.Г. Леонов, В.Ф. Машенков, А.В. Медведев, В.Г. Новиков, Б.П. Панков, А.И. Рофе, В.В. Шубанков, Б.И. Шайтан, А.А. Шутков ва дигарон инъикос ёфтаанд.

Ҷанбаҳои алоҳидаи масъалаи идоракунии захираҳои меҳнатӣ ва самаранокии истифодаи онҳо объектҳои таҳқиқи олимони зерини тоҷик гардидаанд: Амонова Д.О., Ашуров И.С., Азимов А.Ҷ., Азимова М.Т., Бобочонов Р.М., Ҷабборов А., Ҷонмамадов Ш.Б., Дустбоев Ш., Мутиева С.Ҷ., Қодиров Д.Б., Комилов С.Ҷ., Ризоқулов Т.Р., Улмасов Р.У., Фақеров Ҳ.Н., Юсуфбекова Ю.Р. ва дигарон.

Дар баробари ин, масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии мундариҷа ва нақши захираҳои меҳнатӣ дар шароити иқтисоди бозоргонӣ, муносибатҳо ба методологияи арзёбӣ ва ошкор намудани нишондиҳандаҳои истифодаи захираҳои меҳнатӣ, хусусиятҳо ва омилҳои асосии иҷтимоӣ-иқтисодии истифодаи захираҳои меҳнатӣ дар деҳот мавриди таҳқиқ қарор нагирифтаанд. Вазъият ва ҳолати равияҳои истифодаи захираҳои меҳнатӣ дар деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври кофӣ арзёбӣ нагардидаанд. Равияҳои асосии такмили идораи захираҳои меҳнатӣ дар деҳот чун механизми истифодаи самараноки он, рушди сифатҳои маърифатӣ-касбии захираҳои меҳнатӣ дар деҳот чун омилҳои баланд бардоштани дараҷаи таҳассуси онҳо мушаххас гардонидани нашудаанд. Нақши ҳавасмандии шуғли аҳоли дар деҳот чун омилҳои кам кардани рушди шаҳршавӣ ва муҳоҷирати аҳолии деҳот муайян карда нашудаанд.

Алоқаи кор бо барнома (лоиҳа) ва мавзӯҳо. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба нишондиҳандаҳои асосии барномаи ва санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, чун Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 октябри соли 2017, №499 «Дар бораи Барномаи давлатии муосидат ба шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2019» ва аз 30 декабри соли 2019, №644 «Дар бораи Барномаи давлатии муосидат ба шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2022» мувофиқат мекунад.

II. ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади кор – таҳқиқи асосҳои иҷтимоию иқтисодии мундариҷаи захираҳои меҳнатӣ, муайян намудани муносибатҳои методологӣ ва ошкор намудани нишондиҳандаҳои истифода захираҳои меҳнатӣ, муайян намудани хусусиятҳо ва омилҳои асосии иҷтимоию иқтисодии истифодаи захираҳои меҳнатӣ, ошкор намудани камбудҳои дар такрористеҳсолкунӣ ва идораи он дар шароити иқтисоди бозоргонӣ дар деҳот ва пешниҳоди роҳҳои такмил ва идораи самараноки захираҳои меҳнатӣ мебошад.

Тибқи мақсад дар таҳқиқот вазифаҳои зерин муайян шуда буданд:

- таҳқиқи моҳияти иҷтимоию иқтисодии мазмун ва нақши захираҳои меҳнатӣ дар шароити иқтисоди бозоргонӣ;
- нишон додани муносибатҳои методологӣ ба арзёбӣ, инчунин ошкор намудани нишондиҳандаҳои истифодаи захираҳои меҳнатии деҳот;
- ошкор намудани хусусиятҳо ва омилҳои асосии иҷтимоию иқтисодии истифодаи захираҳои меҳнатӣ дар деҳот;
- таҳлили вазъияти такрористеҳсолкунӣ ва истифодаи захираҳои меҳнатии деҳот ва арзёбии миқдорию сифатии онҳо;
- арзёбии истифодаи самараноки захираҳои меҳнатии деҳот, махсусан дар хоҷагиҳои ёрирасони аҳолии деҳот;
- асоснок ва пешниҳод намудани равияҳои асосии такмили идораи захираҳои меҳнатии деҳот, тавассути рушди сифатҳои маърифатӣ касбии захираҳои меҳнатӣ ва ҳалли мушкилоти ҳавасмандии шуғли аҳоли дар деҳот, дар алоқамандӣ бо шаҳршавӣ ва муҳоҷирати аҳоли дар деҳот.

Объекти таҳқиқот мушкилоти такрористеҳсолкунӣ ва идора кардани захираҳои меҳнатии деҳот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Предмети таҳқиқотро муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодии дар раванди такрористеҳсолкунӣ ва идораи захираҳои меҳнатӣ ташаккулёбанда ташкил медиҳанд.

Фарзияи таҳқиқот. Ба сифати фарзияи илмӣ ибтидоии таҳқиқот чунин тасдиқоте пешниҳод мегардад, ки ҳангоми асосноккунии илмӣ ва идораи оқилонаи захираҳои меҳнатӣ имкон дорад стратегия ва такмили онро бо назардошти хусусиятҳои иҷтимоию географӣ, иҷтимоию демографӣ, иҷтимоию иқтисодии деҳот муайян намоем.

Аз нуқтаи назари стратегӣ, бояд принципҳои асосии он чун яклухтӣ, сифатнокӣ, афзалиятнокӣ, тағйирёбандагӣ, тафриқавӣ ва самаранокии он ба назар гирифта шаванд. Стратегия бояд ба чунин нишондиҳандаҳо мусоидат намояд: беҳтар намудани шароити меҳнат ва сифати зиндагӣ (такмили ҳавасмандии иқтисодӣ, беҳтар намудани ташкили фаъолияти меҳнатӣ, самаранокгардонии шароити иҷтимоӣ барои кормандон); ба афзоиши самаранокии қори истеҳсолкунандагони мол (ҳавасмандгардонии меҳнат, баланд бардоштани маҳсулноки, ихтисори хароҷоти истеҳсолӣ); рушди рақобатпазирӣ дар бозори меҳнат (омода ва азнавомодакунии кадрҳо, бунёди ҷойҳои нави корӣ); ташаккули симои масъулияти иҷтимоӣ (баланд бардоштани сифати зиндагӣ, хизматрасонии тиббӣ ва маданияи маишӣ); беҳтар намудани шароити меҳнат ва сифати ҳаёти аҳолии деҳот.

Давраҳои таҳқиқот. Таҳқиқот се даврро дар бар мегирад. Таҳқиқот солҳои 2015-2021 дар заминаи кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав гузаронида шуд. Давраи аввал (солҳои 2015-2016) давраи омодагӣ (гузориши масъала, интихоби мавзӯ, муайян намудани объект ва предмети таҳқиқот, тасвияи мақсаду вазифаҳо, пешниҳоди фарзия, методологияи таҳқиқот ва таҳияи нақшаи кор)-ро фаро мегирифт. Дар давраи дуюм (солҳои 2017-2018) ҷамъоварӣ, коркард, таҳлил ва ҷамъбасти маводи назариявӣ амалӣ, санҷиш ва пешниҳоди натиҷаҳои таҳқиқот сурат гирифтанд. Дар давраи хотимаӣ (солҳои 2018-2021) арзёбии натиҷаҳо, таҳияи хулоса ва тавсияҳо амалӣ карда шуданд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро коркардҳои илмӣ олимони машҳури ватанию хориҷӣ соҳаи иқтисод ташкил медиҳанд. Инчунин, дар диссертатсия ҳисоботҳои Пажӯҳишгоҳи илмӣ таҳқиқотии меҳнат ва шуғл, Пажӯҳишгоҳи иқтисодиёт ва таҳлили системавии рушди хоҷагии деҳот ва дигар муассисаҳои илмӣ истифода гардидаанд. Диссертатсия вобаста ба муносибатҳои методологӣ ба таҷрибаи таърихӣ истифодаи захираҳои меҳнатии деҳот тақия намуда, равияҳои асосии тақмили идораи онро дар шароити иқтисоди бозоргонӣ нишон медиҳад.

Аҳамияти методологияи таҳқиқот дар тақия ба коркардҳои олимони машҳур доир ба мавзӯи ташаккул, тақрористехсолкунӣ ва идораи захираҳои меҳнатӣ ифода меёбад. Ба гардиши илмӣ адабиёт, маводи конференсияҳои илмӣ-амалӣ, мақолаҳои дар матбуоти даврӣ нашргардида, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асноди қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба мавзӯи таҳқиқот ба гардиши илмӣ ворид карда шудаанд.

Сарчашмаҳои маълумотро маҷмӯаҳои оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарраёсати Агентӣ оид ба оморӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилоятҳо, Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, асноди меъёрию ҳуқуқии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, диссертатсияҳои докторӣ ва номзадӣ оид ба мавзӯи таҳқиқ ва наздик ба он ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи иттилоотӣ. Ба сифати заминаи таҳқиқот монографияҳо, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо, ҳисоботҳои Пажӯҳишгоҳҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон, маҷмӯаҳои Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводи нашрсудай Вазоратҳои хоҷагии қишлоқ, меҳнат ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба мавзӯи таҳқиқот ва таҳқиқоти шахсии муҳаққиқ истифода шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот дар он таҷассум меёбад, ки дар асоси таҳқиқи асосҳои назариявии ташаккули мафҳуми захираҳои меҳнатӣ, гунаи нави моҳияти иҷтимоӣ иқтисодии мундариҷа ва нақши захираҳои меҳнатӣ дар деҳот, ҳамчун қисми аҳолии қобили иштирок дар меҳнат дар давраи муайяни вақт, ки дорои нишондиҳандаҳои арзёбии сифатӣ ва микдорӣ мебошад, пешниҳод гардидааст:

– аз нуктаи назари методӣ тартиби нави арзёбии такрористехсолкунии захираҳои меҳнати деҳот бо дарназардошти тағйироти бавучудода дар бозори меҳнат ва дар шароити иқтисоди бозоргонӣ ҳамчун машғулият дар хоҷагиҳои ёрирасони аҳоли, рушди хунаҳои халқӣ ва дигар шаклҳои анъанавии шӯғл пешниҳод карда шудааст;

– собит гардидааст, ки методологияи арзёбии сифати захираҳои меҳнати шаҳру деҳот вобаста ба чараҳои рушди дараҷаи таҳсилот низ баҳснок мебошад. Чунин муносибати методӣ ба қобилиятҳои гуногуни аҳолии шаҳр ва деҳот, имкониятҳои иқтисодии онҳо, дараҷаи рушд, маишат ва маданияти онҳо равона гардидааст. Муқоиса ва арзёбии дараҷаи таҳсилоти аҳолии шаҳр ва деҳот, ба андешаи мо, ин нишондиҳандаҳоро дар ҳар ду маҳал истифода бурдан қобили қабул нест. Инчунин истифодаи чунин нишондиҳандаҳои арзёбӣ ба мисли мутахассисони соҳибтаҳассус ба 100 ташкилоти аграрӣ дар шароите, ки сохтори иқтисодиёти аграрӣ асосан аз майдахоҷагиҳои деҳқонӣ ва хоҷагиҳои иборат аз 5-10 нафар корманддошта ба мақсад мувофиқ нест;

– самаранокии истифодаи захираҳои меҳнати деҳот дар хоҷагиҳои шахсии ёрирасони аҳоли, хоҷагиҳои деҳқониву фермерӣ, тавассути инкишофи ҳавасмандӣ ба меҳнат, ҳавасмандии моддӣ, ки ба бунёди ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат, афзоиши даромади аҳолии деҳот мусоидат мекунад, собит карда шудааст;

– механизми нави тақмили идораи захираҳои меҳнатӣ тавассути рушди иҷтимоии деҳот аз ҳисоби маблағҳои ҷумҳуриявӣ, маҳаллӣ ва маблағгузори хусусӣ пешниҳод гардидааст. Муаллиф пешгӯиҳои тағйирёбии нишондиҳандаҳои захираҳои меҳнатиро дар деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2040 таҳия кардааст;

– равияҳои асосии тақмили идораи захираҳои меҳнатӣ дар деҳот бо роҳҳои зерин пешниҳод гардидааст:

- истифодаи методологияи мониторинги арзишҳои аҳамиятноки ҷавонони деҳот, ки ҳангоми арзёбии чунин нишондиҳандаҳо нисбӣ мебошад ва натиҷаҳои ба ғалатҳои ҷиддии техникӣ боис мегардад;

- рушди сифатҳои маърифатӣ касбии захираҳои меҳнати деҳот;
- ҳалли мушкилоти ҳавасмандии шӯғли аҳоли дар деҳот, вобаста ба шаҳршавӣ ва муҳоҷирати аҳоли.

Ба ҳимоя қазияҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

– моҳияти иқтисодии мафҳуми захираҳои меҳнатӣ ва анвои нави он, ки аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст;

– муқоиса ва арзёбии дараҷаи таҳсилоти аҳолии шаҳр ва деҳот, ба мақсад мувофиқ набудани баробаркунии он ба нишондиҳандаҳои шаҳр баҳсталаб аст;

– мавқеи муаллифии методологияи арзёбии тамоюли арзишҳои ҷавонони деҳот;

– тартиби нави арзёбии такрористехсолкунии захираҳои меҳнати деҳот бо дарназардошти шӯғли аҳоли дар хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ, рушди хунаҳои мардумӣ ва дигар шаклҳои ғайрианъанавии машғулият;

– самаранокии истифодаи захираҳои меҳнати деҳот дар хоҷагиҳои ёрирасони аҳоли, хоҷагиҳои деҳқониву фермерӣ бо роҳи афзоиши ҳавасмандӣ ба меҳнат;

– механизми нави такмили идоракунии захираҳои меҳнатӣ бо роҳи рушди иҷтимоии деҳот.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки натиҷаҳои бадастомада, аз таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муаллиф дар шакли барномаи барқароркунӣ ва рушди деҳот пешниҳод гардида, роҳҳои асосии такрористеҳсолкунии захираҳои меҳнатӣ, идораи самараноки он нишон дода шудаанд, ки метавонанд ҳангоми таҳияи барномаҳои давлатӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Инчунин таҳияи методии муаллифро Агентӣ оид ба омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати меҳнат ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми баҳисобгирӣ ва идораи захираҳои меҳнатӣ истифода баранд. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад, ба сифати дастури таълими барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ҳангоми омӯхтани фанҳои: «Иқтисодиёти меҳнат», «Иқтисодиёти КАС», «Иқтисодиёти кишоварзӣ», «Сиёсати даромад ва музди меҳнат» ва амсоли инҳо хизмат намояд.

Методҳои таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ чунин методҳо истифода шуданд: монографӣ, иқтисодӣ-оморӣ, муқоисавӣ-таҳлилӣ, абстрактӣ-мантиқӣ, таҳлил ва таркиб, асосноккунии муҳосибӣ ва муносибати барномавию ҳадафмандӣ.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии ва асоснокии қазияҳои илмӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои амалии таҳқиқот тавассути таҳлили ҳамаҷонибаи корҳои муаллифӣ, маводи маҷаллаҳои таҳассусӣ, Барномаҳои давлатӣ, инчунин маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, хоҷагиҳои вилояти Хатлон таъмин гардидааст. Истифодаи қарорҳои дохилии дақиқу дурусти муназзам эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро собит месозад. Натиҷаҳои таҳқиқот дар ҷадвалҳо ва ҳисобҳо собит карда шудаанд, ки ба мақсаду вазифаҳои таҳқиқот мувофиқат мекунанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи номгӯи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таҳассуси 08.00.05 – Иқтисодиёт (08.00.05.05 – Иқтисодиёти меҳнат): 5.1. Асосҳои назариявӣ ва методологии иқтисодиёти меҳнат; назария ва концепсияи рушди муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ (назарияи шуғл, бозори меҳнат, идоракунии меҳнат ва ғайраҳо); 5.5. Бозори меҳнат, амалкард, рушди сохтор ва сегментшавии он (байналмилалӣ, миллӣ, минтақавӣ, дохилифирмавӣ ва ғайра); шуғли аҳоли (ташаққули шаклҳо ва намудҳо); бекорӣ (намудҳо ва шаклҳои асосӣ, оқибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ, роҳҳои паст намудани бекорӣ); 5.13. Сиёсати иҷтимоӣ, стратегия ва афзалиятҳои он; вазъи иҷтимоии захматкашон, гурӯҳҳои иҷтимоӣ-касбӣ ва иҷтимоӣ-ҳудудии онҳо; рушди иҷтимоии низоми хоҷагидорӣ ва амнияти иҷтимоӣ; 5.15. Шароит ва омилҳои афзоиши самаранокии иқтисодиёти меҳнат-

ҳадафҳо, вазифаҳо, методҳо, усул (принсипҳо), таҳаввули равишҳо; 5.16. Махсусият ва проблемаҳои рушди меҳнати хонагӣ ва иқтисодиёти оилавӣ.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар асоснокгардонии назариявии мақсаду вазифаҳои таҳқиқот, такмили идораи захираҳои меҳнати деҳот, механизми истифодаи самараноки он, рушди нерӯи меҳнати деҳот ҳамчун омили асосии афзоиши маҳсулнокии хоҷагии қишлоқ ва ҳалли мушкилоти иҷтимоии деҳот ҳамчун механизми устуворгардонии захираҳои меҳнати деҳот ифода меёбад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот дар таҳияи барномаи рушди иҷтимоӣ-иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020 истифода гардида, дар хоҷагиҳои вилояти Хатлон амалан татбиқ гардидааст, маълумотномаи дар ин хусус пешниҳодгардида дақиқият ва ҳақиқат доштани масъаларо комилан собит месозад.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар ҷаласаҳои кафедраи назарияи иқтисоди Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (солҳои 2016-2022), маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур (солҳои 2008-2022), Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, Донишгоҳи славянии Россияву Тоҷикистон муҳокима ва баррасӣ гардидаанд.

Интишороти натиҷаҳои таҳқиқот. Муҳтавои асосии таҳқиқот дар 25 адад интишорот дар ҳаҷми 19,31 ҷ.ч., аз ҷумла, аз ҷониби муаллиф шахсан 11,62 ҷ.ч. ба шумули 10 мақола дар маҷаллаҳое, ки аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудааст, инъикос ёфтааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, 3 боб, хулоса ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда, бо фарогирии 272 сарчашма иборат аст. Кори илмӣ дар 182 саҳифаи матни ҷопии дастгоҳӣ бо 44 ҷадвал ва 11 расм оварда шудааст.

Дар муқаддима муҳимияти мавзӯ, дараҷаи пажӯҳиши он, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот асоснок гардида, наwgонии илмӣ ва аҳамияти назариявӣ амалии он кушода шудааст.

Дар боби аввал «Ҷанбаҳои назариявӣ методологияи идоракунии такрористеҳсолкунӣ ва истифодаи захираҳои меҳнати деҳот дар шароити иқтисоди бозоргонӣ» моҳияти иқтисодии захираҳои меҳнатӣ ҳамчун категорияи иқтисодӣ, методологияи баҳисобгирӣ ва таҳқиқи захираҳои меҳнатӣ, қонуниятҳои тағйироти сохтори захираҳои меҳнати деҳот мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Дар боби дуюм «Ҳолати кунунии равияҳои истифодаи захираҳои меҳнатӣ дар деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон» афзоиши аҳоли ва таъсири он ба захираҳои меҳнатӣ, самаранокии шуғл дар хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳолии деҳот таҳлил гардидааст.

Дар боби сеюм «Равияҳои асосии такмили истифодаи захираҳои меҳнатӣ дар деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон» механизми ҳалли мушкилоти шуғли аҳолии деҳот, рушди нерӯи меҳнати аҳолии деҳот ҳамчун омили асосии афзоиши маҳсулнокии хоҷагии қишлоқ ва идораи равандҳои иҷтимоӣ ҳамчун шакл дастгирии захираҳои меҳнати деҳот асоснок ва пешниҳод карда шудааст.

Дар хулоса натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ чамъбаст гардида, роҳҳои оқилонаи идора ва истифодаи захираҳои меҳнати деҳот пешниҳод гардидааст.

III. МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ БА ҲИМОЯ ПЕШНИҲОДШАВАНДА

Нуқтаи аввали ба ҳимоя пешниҳодшаванда аз он иборат аст, ки дар асоси таҳқиқоти диссертатсионии асосҳои назариявии моҳияти иқтисодии мафҳуми категорияи иқтисодии захираҳои меҳнатӣ, гунаи нави моҳияти захираҳои меҳнатӣ пешниҳод шудааст.

Дар диссертатсия муҳаққиқ мафҳуми «Захираҳои меҳнатӣ»-ро ҳамчун категорияи иқтисодӣ мавриди таҳқиқ қарор дода, чунин таъриф медиҳад: қисми аҳолии мамлакат, ки аз рӯи инкишофи ҷисмонӣ, таҳсилоти бадастоварда, сатҳи касбия тахассусӣ, қобилияти машғул шудан ба фаъолияти муфиди ҷамъиятиро доро мебошад. Ӯ қайд менамояд, ки захираҳои меҳнатӣ ҳамон қисми аҳоли аст, ки дорои рушди ҷисмонӣ ва қобилияти зехнии барои фаъолияти меҳнатӣ зарурро дорост. Ба захираҳои меҳнатӣ нафарони ба фаъолияти меҳнатӣ машғул ва кормандони эҳтимолӣ дохил мешаванд.

Мафҳуми «захираҳои меҳнатӣ» аввалин бор аз ҷониби академик С. Струмилин соли 1922 дар мақолаҳои худ пешниҳод ва истифода гардидааст. Дар адабиёти мамлакатҳои хориҷӣ ба ҷои захираҳои меҳнатӣ одатан мафҳуми «**захираҳои инсонӣ**» истифода мегардад.

Ба ҳаёати захираҳои меҳнатӣ аҳолии қобили меҳнатеро дохил мекунамд, ки дар соҳаҳои фаъолияти ҷамъиятӣ ва инфиродӣ, новобаста аз синну сол, машғул мебошанд. Инчунин ба ҳаёати захираҳои меҳнатӣ шахсонеро мансуб медонанд, ки дар хоҷагии шахсии ёрирасони деҳқонӣ фермерӣ, таҳсил ва хизмати ҳарбӣ машғуланд.

Захираҳои меҳнатӣ аз рӯи дараҷаи иштирок дар фаъолияти меҳнатӣ ба фаъол (амалкунанда) ва ғайрифавол (эҳтимолӣ) ҷудо карда мешаванд.

Миқдор ва сохтори захираҳои меҳнатӣ аз дараҷаи баланд ва пасти синну соли қобили меҳнат, ки аз ҷониби қонунгузор муқаррар карда шудааст, вобаста буда, чунин нишондиҳандаҳоро ба назар мегиранд: саҳми аҳолии қобили меҳнат, синну соли қобили меҳнат, саҳми дар меҳнати ҷамъиятӣ ширкаткунандагон аз ҷумлаи синну соли қобили меҳнат, шумораи иштироккунандагон дар меҳнати ҷамъиятӣ аз ҳисоби шахсони берун аз ҳудуди синну соли қобили меҳнат.

Аз ин рӯ, зери мафҳуми категорияи иқтисодии захираҳои меҳнатӣ қисми аҳолии қобили меҳнати ҷисман инкишофёфта, дорои таҳсилот ва малақаҳои касбӣ, ки метавонанд дар кори муфиди ҷамъиятӣ ба меҳнат машғул бошанд, фаҳмида мешавад. Ба мафҳуми «захираҳои меҳнатӣ» ҳам нафарони фаъоли амалкунанда ва ҳам кормандони эҳтимолӣ дохил карда шудаанд. Дар диссертатсия мафҳуми захираҳои меҳнатӣ дар тафсири олимони машҳур ва коршиносон дар шакли ҷадвал чамъбаст карда шудаанд (ҷадвали 1).

Муаллифон	Мухтавои мафҳум
Борисов А.Б. ¹	Аҳолии ҷамоати иқтисодӣ ва қобили меҳнат, ки қобилияти ҳисман ва маънан иштирок дар ҷамоати меҳнатиро доро мебошанд.
Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. ²	Қисми аҳолии мамлакат, ки дорои маҷмӯи қобилиятҳои ҳисмониву маънавӣ буда, метавонад дар раванди меҳнат ширкат варзанд.
Нестеров А.К. ³	Захираҳои меҳнатӣ – ин маҷмӯи одамони мувофиқи қонунгузорӣ дорои қобилияти меҳнат кардан, пеш аз ҳама, ба он аҳолии синну соли қобили меҳнат дохил аст.
Савенков И.Е. ⁴	Захираҳои меҳнатии корхонаҳо – ҳайати кормандони дорои ҳислатҳои миқдорӣ ва сифатие мебошанд, ки истифодаи онҳо имкон медиҳанд, ки татбиқи вазифаҳои ҷорӣ ва дурнамои рушди корхонаро таъмин намоянд.
Богатыренко З.С. ⁵	Захираҳои меҳнатӣ – ин қисми аҳолии мамлакат аст, ки қобилияти иштирок кардан дар ҳоҷагии халқро дар дараҷаи рушди қувваҳои истеҳсолӣ ва дар доираи муносибатҳои истеҳсолии мавҷуда доранд.
Соловев А.П. ⁶	Захираҳои меҳнатӣ – ин маҷмӯи дорандагони қувваи қорӣ амалкунанда ва эҳтимолии ҷамъиятиву инфиродӣ ва он муносибатҳои мебошанд, ки дар раванди такрористеҳсолкунии он (ташаққул, тақсимот, истифода) пайдо мешаванд.
Струмилин С.Г. ⁷	Ҳазинаи асосии ғизодиҳандаи ҳама гуна ҳоҷагии халқ – ин қувваи зиндаи қорӣ мамлакат ё халқ мебошад. Ҳама гуна ихтисор ва ё васеъгардонии ин захира ба намуди умумии рушди ҳоҷагӣ таъсири бузург мерасонад.
Котляр А. ⁸	Маҷмӯи қувваи қорӣ ба ҷуз аҳолии қобили меҳнат ё захираи меҳнатӣ чизи дигаре нест.
Сонин М.Д. ⁹	Қувваи қорӣ, ба маънои маҳдуд, қобилияти инсон ба меҳнат, ба маънои васеъ, аҳолии қобилияти меҳнат ё захираҳои меҳнатӣ мебошад, ки дар нақши омили мушаххаси инсонии истеҳсолоти ҷамъиятӣ баромад мекунад.
Косяков П.О. ¹⁰	Захираҳои меҳнатӣ нисбат ба қувваи қорӣ мафҳуми васеътар аст, зеро ба он қисми қобили меҳнате ҳам мансуб аст, ки дар меҳнат иштирок намекунад.
Литвяков П.П. ¹¹	Захираҳои меҳнатӣ – воҳиди узвии қувваи қорӣ ва маҷмӯи нафароне, ки дорандагони қувваи қорӣ мебошанд.

¹ Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. - Издание 2-е переработанное и дополненное. – М.: Книжный мир, 2007. – 860 с.

² Райзберг, Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 6-е изд., перераб. и доп. – Москва: ИНФРА-М, 2022. – 512 с. – (Библиотека словарей «ИНФРА-М»). - ISBN 978-5-16-009966-8.

³ Нестеров А.К. Показатели трудовых ресурсов предприятия // Энциклопедия Нестеровых - URL: <https://odiplom.ru/lab/pokazateli-trudovyyh-resursov-predpriyatiya.html> - (Дата обращения: 04.01.2022)

⁴ Савенков Илья Евгеньевич. Трудовые ресурсы предприятия: понятие и сущность // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – Кисловодск, 2012. – №11(47). – С. 60-76. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/trudovye-resursy-predpriyatiya-ponyatie-i-suschnost> (дата обращения: 04.12.2021).

⁵ Богатыренко, З.С. Труд и заработная плата в СССР. Словарь справочник. / Богатыренко, З.С. Издание 2-е, перераб. и доп. – М.: Экономика, 1989. – 447 с. ISBN: 5-282-00687-1

⁶ Соловьев, А.П. Экономическая и социальная эффективность использования трудовых ресурсов / А.П. Соловьев, Г.М. Романенкова. – Л.: Лениздат, 1976.

⁷ Струмилин С.Г. Наши трудовые ресурсы и перспективы / С.Г. Струмилин // Проблемы экономики труда: В 5 т. - Т. 3. – М.: Политиздат, 1964. – 345 с.

⁸ Котляр А. Воспроизводство рабочей силы при социализме / А. Котляр // Экономические науки. – 1972. – №4.

⁹ Сонин М.Я. Экономика труда / Под ред. И.П. Иванова. – М., 1976.

¹⁰ Косяков П.О. Трудовые ресурсы – экономическая категория / П.О. Косяков. Свердловск: Уральский филиал АН СССР. – 1970. – 56 с.

¹¹ Литвяков, П. П. Научные основы использования трудовых ресурсов [Текст] / П.П. Литвяков. – М.: Мысль, 1969. – 367 с.

Касимовский Е.В., Литвяков П.П. ¹	Захираҳои меҳнатӣ шумораи эҳтимолӣ ва амалкунандаи қувваи кории миқдор ва демографияи муайян буда, танҳо тавассути ҳамин категория кормандонро ҳаматарафа таҳлил кардан мумкин аст.
Егорова М.С., Пишалников И.Г. ²	Захираҳои меҳнатӣ – ин қувваи истеҳсолии корхона буда, аҳолии синнусоли қувваи меҳнатро фаро мегирад, ки неруи ҷисмонӣ ва зехнӣ барои истеҳсоли мол ва хизматрасониҳо дорост. Сифатҳои ҷисмонӣ ва зехнии зарурии инсон барои амалигардонии фаъолияти меҳнатӣ аз синну сол вобаста аст, ки меъёрҳои муайянеро пешбинӣ мекунад ва имкон медиҳад захираҳои меҳнатӣ ҷудо карда шавад.
Шлендер П.Э., Кокин Ю.П. ³	Захираҳои меҳнатӣ – ин қисми аҳолии қобили меҳнати дорои имкониятҳои ҷисмонӣ ва зехнӣ, ки барои истеҳсол кардани бойиғариҳои моддӣ ва хизматрасонӣ қобилият доранд.
Ҳасанова Р.Х., Раҷабова И.Р., Шарифов Т.А. Иқтисодиёти меҳнат (курси лексияҳо)	Захираҳои меҳнатӣ ҳамчун категорияи иқтисодӣ муносибатҳоро оид ба аҳолии дорои қобилияти ҷисмонӣ ва зехнӣ мувофиқи шароити тақриристеҳсолкунии қувваи корӣ ифода мекунад. Захираҳои меҳнатӣ аҳолии синну соли қобилияти меҳнати дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ машғулбуда ва ё ширкатнадоштаро фаро мегирад.
Тоҳирҷонов Б.Т.	Захираҳои меҳнатӣ – ҳамчун қисми аҳолии мамлакат, ки эҳтимолан қобилияти иштирок дар меҳнат дар давраи муайяни вақт, ки нишондиҳандаҳои миқдориву сифатӣ арзёбиро доро мебошанд. Захираҳои меҳнатӣ – ин қисми муайяни аҳоли мебошад, ки қонунгузор маҳдудияти синнусолиро муқаррар кардааст, нишондиҳандаҳои зарурии миқдориву сифатиро доро аст, ки ба амалигардонии барномаҳои иҷтимоиву иқтисодии мамлакат равона карда шудааст. «Захираҳои меҳнати корхона – ин миқдори кормандоне мебошад, ки малакаҳои касбӣ, таҳсилоти мувофиқ, тахассуси зарурӣ ва қобилияти кор кардан дар корхонаро дорад».

Асосҳои назариявии мафҳуми категорияи иқтисодии «захираҳои меҳнатӣ»-ро мавриди омӯзиш қарор дода, ба чунин хулоса омадем:

– захираҳои меҳнатӣ – ин қисми муайяни аҳоли мебошад, ки қонунгузор маҳдудияти синнусолиро муқаррар кардааст, нишондиҳандаҳои зарурии миқдориву сифатиро доро аст, ки ба амалигардонии барномаҳои иҷтимоиву иқтисодии мамлакат равона карда шудааст;

– захираҳои меҳнати корхона – ин миқдори кормандоне мебошад, ки малакаҳои касбӣ, таҳсилоти мувофиқ, тахассуси зарурӣ ва қобилияти кор кардан дар корхонаро дорад.

– маҷмӯи захираҳои меҳнатӣ, ташаккул ва рушди қобилиятҳои онҳо асоси фаъолияти самаранок дар раванди истеҳсолот маҳсуб меёбад, ки тавассути он рушди нишондиҳандаҳои иқтисодии ташкилот, маҳсулнокии меҳнат ва рақобатнокии он дар бозор таъмин карда мешавад.

– нишондиҳандаҳои сифатӣ захираҳои меҳнатӣ бевосита ба самаранокии тақриристеҳсолкунӣ ва истифодаи он алоқаманд аст.

Моҳияти нуқтаи дуҷуми ба ҳимоя пешниҳодшаванда дар он аст, ки баҳсталаб будани методологияи арзёбии сифати захираҳои меҳнати шахру деҳот вобаста ба афзоиши дараҷаи таҳсилот исбот карда шудааст.

¹ Касимовский Е.В. Трудовые ресурсы: формирование и использование. – М.: Экономика, 1975. – 254 с.

² Егорова, М.С. Трудовые ресурсы предприятия: оценка потребности и эффективности использования / М.С. Егорова, И.Г. Пищальников. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2015. – №9(89). – С. 586-589. – URL: <https://moluch.ru/archive/89/18292/> (дата обращения: 21.03.2022).

³ Кокин Ю.П., Шлендер П.Э. Экономика труда. Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Магистр, 2010. – 686 с. – ISBN 978-5-9776-0062-0.

Чунин муносибати методологӣ ба арзёбии қобилиятҳои нобаробари аҳолии шаҳру деҳот, имкониятҳои иқтисодӣ, дараҷаи рушд, маишат ва фарҳанг равона карда шудааст.

Муқоиса ва арзёбии дараҷаи таҳсилоти аҳолии шаҳру деҳот ва расонидани ин нишондиҳандаи деҳот ба дараҷаи аҳолии шаҳр, ба назари мо қобили қабул нест. Инчунин истифодаи чунин нишондиҳандаи арзёбӣ ба мисли миқдори мутахассисони дипломдор ба сари 100 ташкилоти хоҷагии қишлоқ дар шароите, ки сохтори иқтисодии хоҷагии қишлоқ асосан аз хоҷагиҳои майдаи деҳқониву фермерии иборат аз 5-10 нафар таркиб ёфтааст, мувофиқи мақсад нест.

Ба андешаи С. Комилов¹ дар шароити ҳозираи хоҷагидорӣ ҳангоме, ки хоҷагиҳои деҳқониву фермерӣ дар сохтори аграрии иқтисодиёт зиёданд, мавҷуд будани ҳайати пурраи мутахассисон ба мақсад мувофиқ нест. Бо вучуди он, ин маънои равиӣ манфии нерӯи кадрӣ сохтори аграрию надорад.

Ба андешаи мо, ҳангоми арзёбии нерӯи кадрӣ деҳот, таҳлили афзоиши захираҳои меҳнатӣ аз рӯи ҳисоби ба 100 хоҷагӣ ва ё 1000 га заминҳои хоҷагии қишлоқ ба мақсад мувофиқ мебуд. Инчунин, таносуби миқдори кормандони маълумоти олидор дар мақомоти идоракунӣ ҳангоми баҳисобгирии мутахассисони хоҷагиҳо, махсусан, дар ширкатҳои холдингӣ, ҷамъиятҳои саҳҳомӣ муҳим аст.

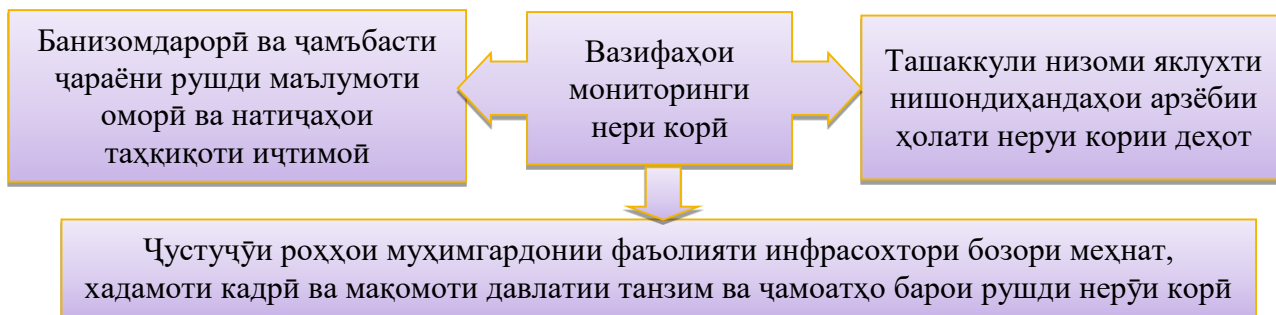
Нуқтаи сеюми ба ҳимоя пешниҳодшаванда аз мавқеи муаллиф таҳия ва пешниҳод шудани методологияи арзёбии тамоюли арзишҳои ҷавонони деҳот мебошад. Баъзе нишондиҳандаҳои ошкор карда шуданд, ки истифодаи онҳо шартӣ буда, натиҷаҳои он ба ҳаҷми ҷиддии техникӣ оварда мерасонад.

Таҷрибаи мамлакатҳои пешқадам доир ба ҳалли масъалаҳои захираҳои меҳнатӣ аз сифати гузаронидани арзёбӣ, муайян намудани дастовардҳо ва камбудҳои иборат аст. Мониторинг бояд афзоиши талабот ба баъзе категорияҳои кормандон, мақсаднокии ворид намудани онҳо дар консепсия ба мақсади истифодаи самараноки захираҳои меҳнатиро пайгирӣ кунад.

Мақсади мониторинг ошкор намудани тамоюлҳои тағйирот ва таҳияи ҷорабиниҳо оид ба тақмили механизми самаранок идора кардани захираҳои меҳнатӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ, минтақаҳо ва корхонаҳои хоҷагии қишлоқ бошад.

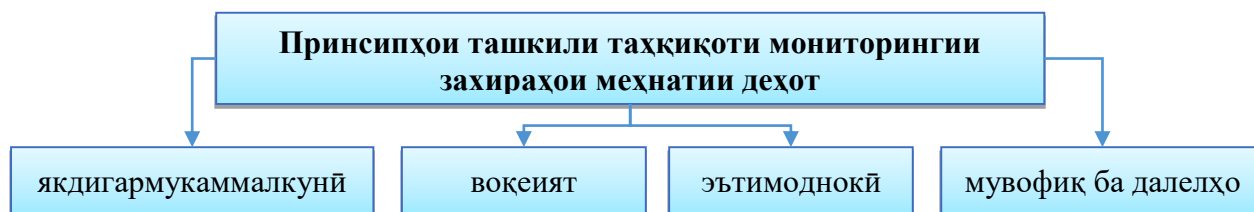
Ба вазифаҳои асосии мониторинг инҳоро дохил кардан мумкин аст: ба танзимдарории маълумоти омӯрӣ, таҳияи меъёрҳои арзёбӣ ва арзёбии натиҷаҳои мониторинг, инчунин пешниҳоди роҳҳои тақмили он. Муҳимгардонии фаъолияти инфрасохтори бозори меҳнат, ҳадамоти кадрӣ ва мақомоти давлатии танзими рушди нерӯи корӣ (расми 2).

¹ Комилов С.Ҷ. Оид ба масъалаи танзими давлатии раванди муҳоҷират / Молия, баҳисобгирӣ ва аудит: мушкилот ва дурнамои рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 30 апрели 2015. – С. 178.

Расми 2. Вазифаҳои мониторинги нерӯи корӣ.

Методологияи таҳқиқоти мониторингии захираҳои меҳнати деҳот принципҳои ташкили худро доро мебошад. Ҳамчун намуна мо ин принципҳоро дар шакли ҷадвал (расми 3) овардаем.

Расми 3. Принципҳои ташкили таҳқиқоти мониторингии захираҳои меҳнати деҳот.

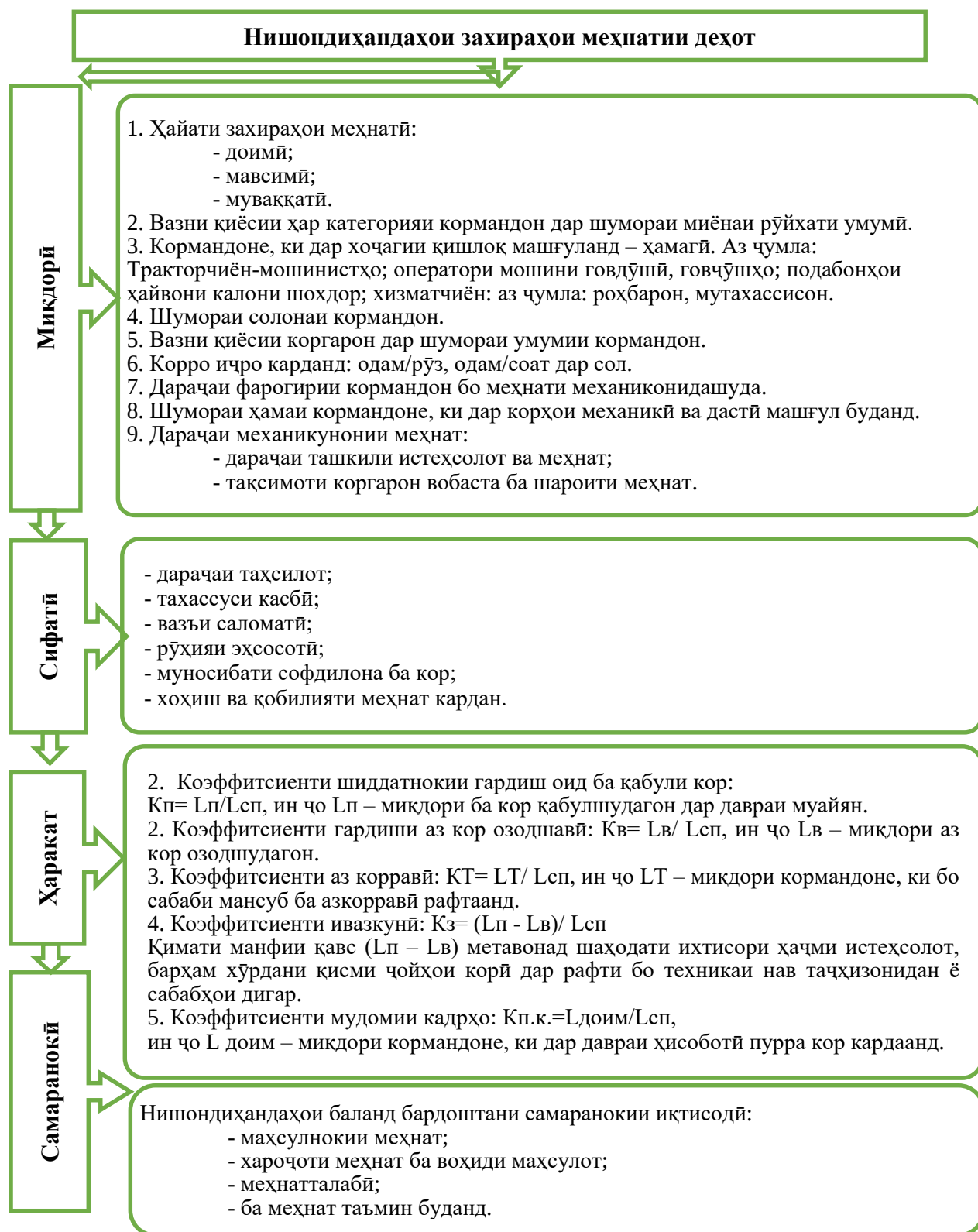
Принципи ташкили якдигармукамалкунии таҳқиқоти мониторингӣ талаб мекунад, ки ҳангоми гузаронидани таҳқиқот омӯзиши ҳамаҷонибаи ҷараёни рушди маълумоти омӯрӣ ва натиҷаҳои пурсиши аҳоли, баҳо додан ба пешгӯиҳо аз рӯи солҳо ва оид ба мавзӯҳои деҳотро яклухт риоя кунем.

Нуқтаи чоруми ба ҳимоя пешниҳодшаванда дар он ифода меёбад, ки аз нуқтаи назари методӣ тартиби нави арзёбии такрористехсолкунии захираҳои меҳнати деҳот бо дарназардошти тағйироти бавҷудода дар бозори меҳнат дар шароити иқтисоди бозаргонӣ ба мисли: аҳолии дар хочагии ёрирасони шахсӣ машғулбуда, рушди ҳунарҳои мардумӣ ва дигар шаклҳои ғайрианъанавии шуғл пешниҳод карда шудааст.

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки самтҳои алоҳидаи таҳқиқоти мониторингии захираҳои меҳнати деҳот, махсусан нерӯи меҳнати ҷавонони деҳот дар оянда, ҳамчун сарчашмаи пурракунондаи кадрҳои аз соҳаҳои иқтисодиёти деҳот берунрафта, ки асоси ҳамаи равандҳои наwgонии деҳот, афзоиши сармояи меҳнатӣ ва инсонӣ мебошад, ба амиқгардонӣ ва тақмил эҳтиёҷ дорад.

Мавқеи муаллифии методологияи мониторинги тамоюли арзишҳои ҷавонони деҳот пешниҳод гардидааст. Ошкор карда шуд, ки нишондиҳандаҳои истифодашаванда ҳангоми чунин арзёбӣ ниҳоят шартӣ мебошад ва натиҷаҳои он ба ғалатҳои техникийи ҷиддӣ оварда мерасонад.

Нишондиҳандаҳои вазъият ва ҷараёни рушди захираҳои меҳнатӣ дар маҷмӯъ ва махсусан дар деҳот дар расми 1 нишон дода шудааст.

Расми 1. Нишондиҳандаҳои захираҳои меҳнати деҳот

Аз ҷиҳати самаранокии истифодаи захираҳои меҳнатӣ ҳисоб кардани нишондиҳандаҳои афзудани самаранокии иқтисодӣ, маҳсулнокии меҳнат, хароҷоти меҳнат ба воҳиди маҳсулот, меҳнатталабӣ, ба меҳнат таъмин будан ва ғайраҳо муҳим аст.

Истифодаи нишондиҳандаи дараҷаи таҳсилот ва сохтори он дар деҳот нисбат ба аҳолии шаҳр низ комил нест, зеро ки чунин усул ба методи муқоисаи қобилиятҳои мувофиқнабудаи аҳолии шаҳр ва деҳот равона карда шудааст.

Дар ҷанбаи методологӣ муқоисаи дараҷаи таҳсилоти олии ҷавонони деҳот ва шаҳр низ ба мақсад мувофиқ нест. Ин танҳо ҳамон вақт имкон дорад, ки дар деҳот ҷойҳои кории саноати технологӣ мавҷуд бошад ва мутахассисони баландхаттисосро бо музди меҳнати баланд талаб кунанд.

Нишондиҳандаи ҷенкунии дараҷаи тахассус ва таҳсилоти касбии ҷавонони деҳот бо дарназардошти шаклҳои хоҷагидорӣ майдомол муносибати махсусро талаб мекунад.

Ба назари мо, ҳангоми арзёбии неруи кадрӣ деҳот таҳлили ҷараёни рушди захираҳои меҳнатӣ ба ҳисоби 100 хоҷагӣ ва ё 1000 га заминҳои хоҷагии қишлоқ ба мақсад мувофиқ аст. Инчунин, ҳисоби мутахассисони хоҷагиҳо махсусан дар ширкатҳои холдингӣ ё ҷамъиятҳои саҳомӣ таносуби миқдори кормандони таҳсилоти олидор дар дастгоҳи идоракунии муҳим аст.

Таҳқиқоти мо нишон дод, ки дар шароити имрӯза бо сабаби тағйирёбии шаклҳои хоҷагидорӣ ва мавҷуд набудани нормативҳои давлатӣ дар соҳаҳо ба сифати роҳбарони сохторҳои хоҷагӣ шахсоне ғайриҷаҳиш мекунанд, ки таҳсилоти касбӣ надоранд ва бо асосҳои иқтисодӣ деҳот балад нестанд. Махсусан, ҷунин кадрҳо ба мисли механизаторҳо, зоотехникҳо, агрономҳо, муҳандисон ва операторони машинҳои говдӯшӣ намерасанд, дар ҳоле ки ин соҳа хеле афзалиятнок аст. Солҳои охир дар соҳаҳои хоҷагии қишлоқ асосан кадрҳои бе тахассус машғули кор ҳастанд, дар баробари он ки ҳар сол давлат маблағҳои калони бучетиро барои омода намудани мутахассисон дар муассисаҳои олии касбии ҷумҳурӣ сарф мекунад. Натиҷаҳои мониторинг нишон доданд, ки тартиби додани дараҷа ба кадрҳои коргарии ташкилотҳои хоҷагии деҳот комил нестанд. Ҳисоби омории нишондиҳандаҳои рушди дараҷаи тахассуси ҳаёати коргарии ташкилотҳои хоҷагии деҳот дар ҷумҳурӣ ва минтақаҳо пеш бурда намешаванд. Омӯзишу пажӯҳиш дар ин замина муайян кард, ки аксарияти роҳбарон ҷунин меҳисобанд, ки сабаби асосии ба ҳаёати коргарони ташкилотҳои хоҷагиҳои деҳот надодани дараҷаи тахассусӣ сатҳи пасти таҳсилоти касбии онҳо мебошад. Дар шароити ҳозира, ҳангоми самаранокии пасти истеҳсолоти хоҷагии деҳот додани дараҷаи баланд ба манфиати корфармоён нест, зеро ба онҳо зарурати пардохти маоши бештар ба вуҷуд меояд. Барои ҳамин, дар бораи таназзули коргарон изҳорот додан нисбат ба додани дараҷа ва маоши бештар осонтар аст.

Аз натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба ҷунин хулоса омадан мумкин аст, ки изҳорот дар бораи «таназзули захираҳои меҳнатии деҳот» дар ҳақиқат ҷой дорад. Аз ин ба ҷунин натиҷа мебарояд, ки тадбирҳои Ҳукумати мамлакат дар ин ҷода самаранок нестанд ва ҳолати воқеии ин мушкилотро ба назар намегиранд. Ба ҷои ҳалли мушкилоти афзоиши пардохти музди меҳнат дар хоҷагиҳои деҳот, ки ба нигоҳ доштани кадрҳои баландхаттисос дар ин соҳа, ки ба стандартҳои тақриристеҳсолкунии қувваи корӣ ҷавобгу аст, ба ҷои коргарони баландхаттисоси азкоррафта шахсони таҳсилнокарда ё коргаронро бо дараҷаи пасти тахассусӣ ба кор қабул мекунанд.

Нуқтаи панҷуми ба ҷимоя пешниҳодшаванда иборат аст аз самаранокии истифодаи захираҳои меҳнатии деҳот дар хоҷагиҳои шахсии ёрирасони аҳоли, хоҷагиҳои деҳқонӣ фермерӣ тавассути баланд

бардоштани ҳавасмандӣ ба меҳнат, ҳавасмандии моддӣ. Собит карда шудааст, ки бо бунёди ҷойҳои нави корӣ, баланд шудани маҳсулнокии меҳнат афзоиши даромади аҳолии деҳот низ баланд мегардад.

Дар бозори имрӯзаи меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо дараҷаи пасти ба шуғл фаро гирифтани захираҳои меҳнатӣ, инчунин самаранок истифода намудани он ҳам қайд мегардад, ки дар афзоиши шуғл дар сохторҳои ғайрирасмӣ иқтисодиёт ифода меёбанд (ҷадвали 2).

Дар Тоҷикистон шумораи шахсоне, ки дар сохторҳои ғайрирасмӣ дар давраи мавриди таҳлил ба шуғл фаро гирифта шуда буданд 2,5 маротиба афзуд. Агар дар солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ (с. 1991) дар сохтори ғайрирасмӣ иқтисодиёт ҳамагӣ 21,3% захираҳои меҳнатӣ машғул буданд, ин нишондод дар соли 2020 ба 53,3% расид.

Ҷадвали 2

Нишондиҳандаҳои шуғл дар сохтори расмӣ ва ғайрирасмӣ иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1991-2020

Нишондиҳандаҳо	1991	2000	2010	2015	2020	2020 % / +, - нисбат ба с. 1991
Маҷмӯи захираҳои меҳнатӣ	2526,0	3186,0	4530,0	5111,0	5625	222,7
Аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол	1971,0	1794,0	2280,0	2437,0	2557	129,7
Аз ҷумла, дар иқтисодиёт машғул буданд, ҳаз. наф.	1971,0	1745,0	2233,0	2380,0	2506	127,1
Расман бекор эътироф шуданд	37	49,0	47,0	57,0	51	137,8
Дараҷаи бекорӣ, %	2,0	2,7	2,1	2,3	2,1	+0,1
Ҳиссаи машғулбудагон дар соҳаҳои иқтисодиёт	78,7	54,8	49,3	46,6	44,6	-34,1
Ҳиссаи машғулбудагон дар соҳаи ғайрирасмӣ машғулият	21,3	42,5	48,6	51,1	53,3	+32,0

Ҷадвал аз рӯи ин сарчашма ҳисоб карда шудааст: Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. – 2021. – С. 133-135.

Васеъ гардидани ҳудуди синну соли қобили меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шиддатнокии бозори меҳнatro афзун намуд. Мувофиқи қонун ҳудуди паст – 15 солагӣ ва ҳудуди баланд: барои ҷинси мардона то 63 ва ҷинси занона то 58 солагӣ муайян карда шуд. Танҳо бо ҳамин сабаб дар давраи мавриди таҳлил шумораи захираҳои меҳнатӣ 28% ё худ ба 970,0 ҳазор нафар афзуд.

Агар дар соли 1991 аз шумораи умумии аҳоли ҳиссаи захираҳои меҳнатӣ 45,9%-ро ташкил дода бошад, пас дар натиҷаи васеъгардонии ҳудуди синну соли қобили меҳнат ин нишондиҳанда 59,6%-ро ташкил дод, яъне 13,7% зиёд шуд. Агар то соли 2018 нишондиҳандаи ҳиссаи аҳолии қобили меҳнат дар дараҷаи то соли 1991 нигоҳ дошта шуда бошад, пас захираҳои меҳнатӣ 3937,6 ҳазор нафарро бояд ташкил медод, на 5625,0 ҳазор нафарро дар соли 2020. Бо қабули чунин қарор дар ҷумҳурӣ мебоист чорабинихое роҳандозӣ мегардид, ки ба василаи он ҷойҳои нави корӣ муҳайё мешуд.

Хусусияти дигари рушди бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият камшавии миқдори кормандон дар соҳаҳои иқтисоди воқеӣ, махсусан кормандони саноат, сохтмон, нақлиёт ва соҳаи иҷтимоӣ ба мушоҳида расид. Шумораи шахсоне, ки дар соҳаҳои саноат, сохтмон ва нақлиёт машғули кор буданд, аз 497,0 ҳазор нафар дар соли 1991, то ба 277,5 ҳазор нафар дар соли 2020 ё худ 1,8 маротиба кам гардид. Ҳиссаи ҳамаи соҳаҳои

сохтори воқеии иқтисодиёт аз шумораи умумии машғулбудагон дар хоҷагии халқ аз 69,8% соли 2019 то 70,0% дар соли 2020, яъне то 0,2% паст фаромад.

Дар давраи мавриди таҳлил камшавии шуғли аҳоли дар соҳаҳои индустриалӣ мушоҳида гардид. Танҳо дар соҳаи саноат шумораи кормандон аз 256,0 ҳазор нафари соли 1991 то 114,3 ҳазор нафар дар соли 2020 ё худ 2,2 маротиба паст фаромад. Соли 1991 ба сари 1000 нафар аҳоли тахминан 46 кормандони саноат рост меомад, дар соли 2020 бошад ин нишондиҳанда танҳо 12,0 нафарро ташкил дод, ки нисбат ба соли 1991 3,8 маротиба камтар аст.

Дар ҳамин давра шумораи шахсоне, ки дар хоҷагии деҳот машғул буданд, қариб 2 маротиба афзун гардиданд. Аз рӯи ҷамъбасти соли 2020 ҳиссаи ҳамаи кормандони дар хоҷагии деҳот машғулбуда 60,9% нисбат ба шумораи умумии машғулбудагон дар иқтисодиётро ташкил дод, ки нисбат ба соли 1991 16,2% зиёд мебошад.

Дар баробари ин, ҳиссаи хоҷагиҳои деҳот дар сохтори ММД 14,0% кам гардид, агар, аз рӯи натиҷаҳои соли 2020 ба ҳисоби миёна дар ҷумҳурӣ ба сари ҳар нафари ба кор машғулбуда 34,1 ҳазор сомонӣ ММД истеҳсол шуда бошад, пас дар хоҷагиҳои деҳот он ҳамагӣ 12,2 ҳазор сомонир ташкил дод, яъне 2,8 маротиба камтар¹. Ҳамаи ин аз истифодаи ғайриоқилонаи қувваи корӣ дар хоҷагиҳои деҳот шаҳодат медиҳад.

Дар давраи мавриди таҳқиқот (солҳои 1991-2020) бо вучуди 1,7 маротиба афзудани аҳоли ҳиссаи машғулбудагон дар соҳаҳои иқтисодиёт аз 17,4 фоизи соли 1991 то 15,8% соли 2020 паст фаромад.

Дар давраи мавриди таҳлил пастравии шуғли мутлақ ва қиёсӣ паст фаромад. Ҳарчанд ки пастравии шуғл ба пастравии ҳиссаи онҳо дар истеҳсоли ММД таъсир нарасонд. Ҳиссаи онҳо дар ММД-и соли 1991 6,7%-ро ташкил медод, дар соли 2020 бошад ин нишондиҳанда ба 10,0 фоиз расид. Сифати кормандон дар соҳаҳои номбаршуда бинобар сабаби пардохти пасти меҳнати онҳо низ поён фаромад. Дар соли 2020 ҳангоми музди меҳнати миёнаи 1393,78 сомонӣ дар 1 моҳ дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёт, дар ташкилотҳои тандурустӣ ва хизмати иҷтимоӣ ин нишондиҳанда ҳамагӣ 977,22 сомонино ташкил дод, ки ба 70,1%-и пардохти музди меҳнати миёнаи иқтисодиёт ва дар соҳаи таҳсилот 1058,55 сомонӣ ё ба 75,9%-и музди меҳнати миёнаи иқтисодиёт баробар буд².

Нуқтаи шашуми ба ҳимоя пешниҳодшаванда дар он аст, ки механизми нави такмили идораи захираҳои меҳнатӣ бо роҳи рушди иҷтимоии деҳот аз ҳисоби буҷети ҷумҳуриявӣ, маҳаллӣ ва маблағгузории хусусӣ пешниҳод гардидааст. Мо пешгӯиҳои тағйирёбии нишондиҳандаҳои захираҳои меҳнатиро дар деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2040 пешниҳод намудем.

Яке аз роҳҳои асосии рушди иқтисодиёт ва идораи самараноки ташаккули захираҳои меҳнатӣ мебошад. Бе такмили идоракунии такрористеҳсолкунӣ ва истифодаи захираҳои меҳнатӣ таъминии тағйироти сифатии он, рушди ҷамъият ва баланд шудани маҳсулнокии меҳнат имконнопазир аст.

Дар диссертатсия хусусиятҳои иҷтимоӣ-географӣ, иҷтимоӣ-демографӣ, иҷтимоӣ-иқтисодии рушди захираҳои меҳнатии мамлакат ва принсипҳои асосии идоракунии он чудо карда шудааст (ҷадвали 3).

¹ Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. – 2021. – С. 138-139; 344-346.

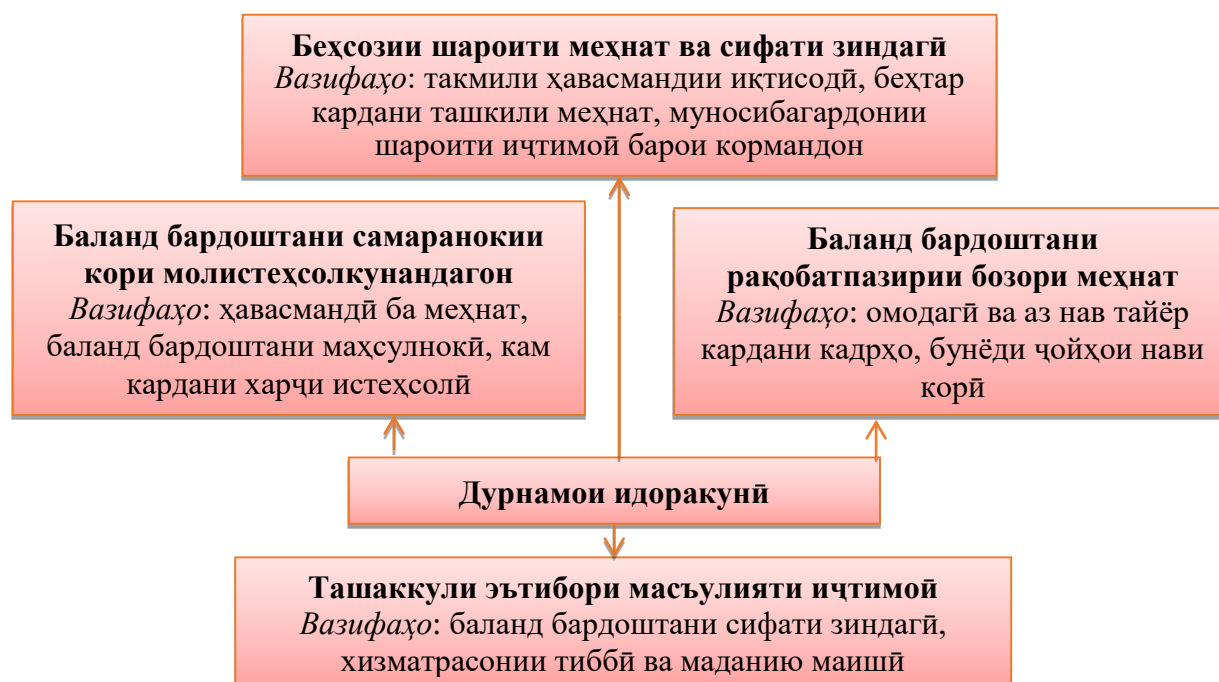
² Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. – 2021. – С. 211.

Принсипҳои асосии идораи захираҳои меҳнатӣ

Принсипҳои асосии захираҳои меҳнатӣ	Хусусиятҳо
Яклухтӣ	Дараҷаи баланди мутшаккилӣ бо ҳамгироии амиқи байнихочагӣ ва байнисоҳавии аз ҷиҳати технологӣ рушдёфта дар низоми хочагидорӣ ва истифодаи захираҳои меҳнатӣ
Сифатнокӣ	Истифодаи дастовардҳои ташкили илмӣ меҳнат ва таҷрибаи пешқадам ҳангоми идораи захираҳои меҳнатӣ
Афзалиятнокӣ	Дар мадди аввал таъмин намудани талаботи соҳаҳои хочагии халқ бо кадрҳои баландихтисос, тақмили ихтисос, омодагӣ ва аз нав тайёр кардани кадрҳо вобаста ба дараҷаи таҷдиди соҳаҳои иқтисодиёт
Тағйирпазирӣ	Тақмили дараҷаи ихтисоси роҳбарону мутахассисони соҳаҳо, корхонаҳо, ташкилотҳо, хадамоти кадрӣ дар кор бо кадрҳо
Тафриқавӣ	Интихоб ва ҷобачогузори кадрҳо вобаста ба дараҷаи касбият, зеҳн ва арзёбии воқеии сифатҳои меҳнативу касбии кадрҳои эҳтимолӣ
Самаранокӣ	Таъмини шароити зарурӣ барои тақрористеҳсолкунии захираҳои меҳнатӣ ва бунёди шароити мусоид барои маҳсулноқ фаъолият кардани онҳо

Сохтори самаранокӣ захираҳои меҳнатӣ метавонанд ба шарте ташаккул ёбанд, ки принсипҳои дар боло номбаршуда мунтазам татбиқ карда шаванд. Дар ин ҷо таъминоти талаботи соҳаҳои хочагии халқ бо кадрҳои баландихтисос, тақмили ихтисос, омодагӣ ва азнавтайёркунии кадрҳо, вобаста ба дараҷаи таҷлили соҳаҳои иқтисодиёт, аҳамияти аввалиндараҷа доранд.

Дар диссертатсия равияҳои зерини дурнамои ташаккули захираҳои меҳнатӣ дар шароити Тоҷикистон ҷудо карда шудааст (расми 4).

Расми 4. Равияҳои асосии дурнамои идоракунии ташаккул ва истифодаи захираҳои меҳнатӣ.

Сарчашма: Мадаминов Р.К., Ашуров И.С. Тақмили низоми идора – механизми асосии ҳалли масоили иштиғоли аҳолии деҳот // Паёми Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи фанҳои ҷамъиятӣ. – Хуҷанд, 2017. – №1. – С. 56.

Стратегияи идораи захираҳои меҳнатӣ, чун стратегияҳои дигар ба оянда равона карда шудааст. Дар ин стратегия чунин самтҳоро пешбинӣ кардан лозим аст: рушди захираҳои меҳнатӣ; истифодаи захираҳои меҳнатӣ; ташаккули муҳити мусоид.

Дар натиҷа ҳаами вазифаҳои стратегӣ амалӣ карда шуда, рушди устувори тиҷорат ва мутобиқшавии кормандон ба тағйирот ва баландбардории самаранокии истифодаи захираҳои меҳнатӣ таъмин карда мешавад, ки равияҳои асосиаш дар расми 5 нишон дода шудааст.

Расми 5. Равияҳои асосии баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои меҳнатӣ¹.

Омили асосии таъминкунандаи истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ ҳавасмандгардонии моддӣ ва ғайримоддии кормандон мебошад. Такмили

¹ Мадаминов Р.К., Ашуров И.С. Такмили низоми идора – механизми асосии ҳалли масоили иштиғоли аҳолии деҳот // Паёми Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи фанҳои ҷамъиятӣ. – Хучанд, 2017. – №1. – С. 57-58.

идораи захираҳои меҳнатӣ дар асоси ҳавасмандгардонӣ ба меҳнат ба ошкор намудани манфиатҳои кормандон бо мақсади ташкилот равона карда шудааст.

Ҳавасмандгардонии меҳнат захираи асосии самаранокии истеҳсолот, воситаи иҷрои вазифаҳои иҷтимоиву иқтисодии ташкилот мебошад. Ин раванди қонунӣ гардонидани талаботи корманд, бунёди ҳавасмандӣ ба рушд ва маҳсулнокии меҳнат маҳсуб меёбад.

Дар диссертатсия якчанд модели ҳавасмандгардонии идораи захираҳои меҳнатии ташкилоту хоҷагиҳои деҳот ҷудо карда шудааст.

Ба онҳо дохил мешаванд:

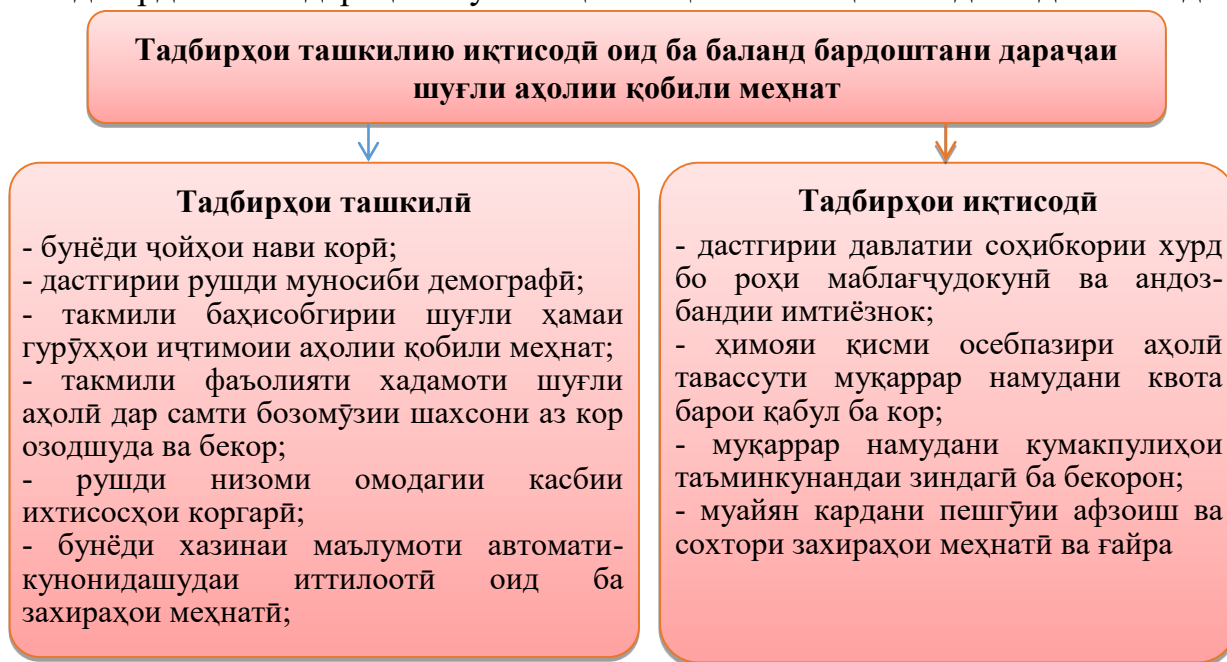
– такмилдиҳанда, ки ба ҳавасмандгардонии моддӣ ё танбеҳи кормандон аз рӯи натиҷаи ҷаъолияташон асос ёфтааст;

– ҳавасмандкунанда – ҷаъолгардонии захираҳои ботинии кормандон;

– ҳудифодакунанда – мустақилият, рушди касбӣ, мансабҳои хизматӣ;

– шарикӣ – иштирок дар идораи корхонаи худ дар тақсимои даромадҳо ва ваколатҳои намоёндагӣ.

Дар чунин шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки изофаи захираҳои меҳнатӣ мавҷуданд, талаб карда мешавад, ки тадбирҳои ташкиливу иқтисодӣ доир ба баланд бардоштани дараҷаи шуғли аҳолии қобили меҳнат андешида шаванд¹.

Расми 6. Тадбирҳои ташкиливу иқтисодӣ оид ба баланд бардоштани дараҷаи шуғли аҳолии қобили меҳнат.

Барои бартараф кардани мушкилоти захираҳои меҳнатӣ ҳалли вазифаҳои иҷтимоӣ ниҳоят муҳим аст, ки асоси нигоҳ доштан ва муқим гардонидани меҳнаткашон дар шароити деҳот мебошад.

Натиҷаи пурсишҳои иҷтимоӣ нишон дод, ки қариб 60%-и кормандони хоҷагиҳои деҳқонӣ фермерӣ худро аз ҷиҳати иҷтимоӣ бе ҳимоя меҳисобанд.

¹ Мадаминов Р.К., Ашуров И.С. Такмили низоми идоракунӣ – механизми асосии ҳалли мушкилоти шуғли аҳолии деҳот // Паёми Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, тибқорат ва сиёсат. Силсилаи фанҳои ҷамъиятӣ. – Хучанд, 2017. – №1. – С. 51-59.

Боварӣ ба беҳтар шудани дараҷаи зиндагӣ дар 67%-и кормандони ташкилотҳои хоҷагии қишлоқ поён рафтааст. Зиеда аз 61% натиҷаҳои ислоҳоти кишоварзиро манфӣ арзёбӣ мекунанд.

Сабабҳои асосии ташвишро аҳолии мавриди пурсиш қароргирифта 70%, бад шудани вазъияти моддӣ, 69,6% - ояндаи кӯдакон, 57,4% – вазъияти саломатӣ, 48,9% – вазъияти сиёсӣ ва иқтисодӣ медонанд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди иҷтимоии деҳот таваҷҷуҳи зиёд зоҳир мекунад. Танҳо соли 2020 аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорӣ 1456,10 ҳазор метри кв. манзил, 4965 ҳазор ҷойҳои нишаст дар муассисаҳои таълимӣ, 280 ҷой барои боғчаи бачагон, 24 ҷои хоб дар беморхонаҳо, муассисаҳои амбулаторию табобатӣ барои 311 ташриф дар як баст бунёд карда шуданд.

Қайд кардан лозим аст, ки сифати таъмин бо оби нӯшокӣ, гармидиҳӣ, оби гарм ва монанди инҳо дар манзилҳои деҳот нисбат ба шаҳр 2-4 маротиба пасттар мебошад.

Ҳалли масъалаҳои иҷтимоии деҳот аз бисёр ҷиҳат ба вазъияти иқтисодии ташкилотҳои хоҷагии қишлоқ ва буҷети ҷамоатҳои деҳот вобаста аст.

Аз натиҷаи таҳқиқоте, ки Агентӣ оид ба омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидааст, ошкор гардид, ки аз қори маъмурияти ташкилотҳои хоҷагии қишлоқ танҳо 28,8%-и пурсидашудагон қаноатманданд. 32,9%-и деҳқонон чунин меҳисобанд, ки тақсимои даромад ноодилона сурат мегирад.

Ҷадвали 4

Арзёбии даромади кормандони гуногуни гурӯҳҳои тахассусиву вазифавӣ дар корхонаҳо (% ба миқдори мавриди пурсиш қароргирифта)

Категорияи кормандон	Тақсимои даромадро дар корхонагон одилона мешуморед?			
	Ҳа	На чандон	Не	Гуфтан мушқил аст
Маҷмӯи кормандон	28,8	29,2	16,0	26,0
Аз онҳо:				
Дастгоҳи идоракуни	34,6	36,4	18,0	11,0
Мутахассисони сатҳи миёна	26,0	39,6	21,2	13,2
Деҳқонҳои соҳибтахассус	15,0	26,0	32,9	26,1
Деҳқонҳои беиқтисос	10,9	46,0	32,1	11,0

Натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда дар бораи мушқилоти ҷиддие шаҳодат медиҳанд, ки дар тақсимои даромади аҳоли мавҷуданд. Аз ин ҷо бармеояд, ки равишу усули тақсимои даромадро таҷдиди назар кардан лозим аст. Ин, пеш аз ҳама, ба дараҷаи тахассуси роҳбарони корхонаҳои хоҷагии қишлоқ вобастагӣ дорад.

Маҳз ҳамин нишондиҳанда ҳавасмандии кормандонро ба меҳнат ва баланд бардоштани дараҷаи касбӣ таъмин менамояд. Вале тамоюли пастшавии хароҷоти ташкилотҳои хоҷагии қишлоқ ба омӯзондани кадрҳо дар дохили истеҳсолот вучуд доранд. Масалан, дар ҚДММ «Баракати чорводор»-и ноҳияи Ҳисор, ки яке аз хоҷагии пешбарандаи соҳаи чорводорӣ дар ҷумҳурӣ маҳсуб мешавад, ба ин мақсад тӯли солҳои 2010-2020 ягон маблағ сарф накардаанд. Аммо, таҷриба нишон медиҳад, ки хароҷотҳо барои такрористеҳсолкунии захираҳои касбӣ набояд аз 1,5 фоизи фонди музди меҳнат кам бошад.

Ташкил намудани хадамоти рушди иҷтимоӣ дар коллективҳои калони меҳнатӣ ба мақсад мувофиқанд.

Кор аз рӯи нақша бояд дар якҷанд давра амалӣ карда шаванд (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5

Давраҳои таҳияи нақшаи рушди иҷтимоӣ

Давраҳо	Мақсад	Мундариҷа
1	Арзёбии вазъияти иҷтимоӣ	Вазъияти рушди истеҳсолот баррасӣ мегардад, таъминоти корхона бо кадрҳо, дараҷаи шароити меҳнат ва истироҳат, сохтори иҷтимоиву демографӣ арзёбӣ карда мешаванд
2	Муайян намудани вазифаҳои нақша	Нишондиҳандаҳои нақша бо дарназардошти тағйироти сохтори иҷтимоиву демографии коллектив, баланд бардоштани таҳассуси кадрҳо, чорабиниҳо оид ба беҳтар намудани шароити меҳнату истироҳат, некуаҳволии моддӣ таҳия карда мешаванд
3	Таҳияи нишондиҳандаҳои нақшавии рушди иҷтимоии коллектив	Вазифаҳои нақша дар соҳаи рушди коллективи меҳнатӣ, дар алоқамандӣ бо рушди дурнамои корхона, муайян карда мешавад
4	Муайян кардани механизми татбиқи нақша	Мухлати татбиқи нақша, иҷрокунандагони масъул ва низоми назорат нишон дода мешавад

Тадбирҳои асосӣ доир ба тақмили идора кардани равандҳои иҷтимоӣ ба рушди деҳот мусоидаткунанда чунинанд:

- васеъ кардани сарчашмаҳои воридшавии даромад ба буҷети ҷамоатҳои маҳаллӣ;

- ташкили сохторҳои истеҳсолии меҳнатталаб, ки ба таъмини қувваи коргарии бо маоши дараҷаи баланд мусоидат мекунад;

- дастгирии молиявӣ хоҷагиҳои деҳқониву фермерӣ, механизмҳои танзими давлатии андозбандии имтиёзнok, нархгузориҳои молистеҳсолкунандагони деҳот ба мақсади ҷуброни қисми зарари ташкилотҳои хоҷагии қишлоқ дар натиҷаи нобаробарии нарх ба истеҳсолоти онҳо ва маҳсулоти соҳаҳои саноат.

Вақти он расидааст, ки барномаи давлатии рушди иҷтимоиву иқтисодии деҳот таҳия карда шавад. Вазифаҳои асосии барномаи давлатӣ бояд инҳо бошанд:

- тақрористеҳсолкунӣ ва истифодаи самараноки захираҳои меҳнатии деҳот;

- бунёди инфрасохтори пурқувват оид ба ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, коркард ва фурӯши маҳсулоти ташкилотҳои хоҷагии қишлоқ;

- андешидани чорабиниҳои танзими давлатии ба ҳимояи истеҳсолкунандагони маҳсулоти хоҷагии қишлоқ аз инҳисори истеҳсолкунандагони соҳаҳои дигари коркард ва хизматрасонӣ равонашуда;

- барқарор намудани комплексҳои чорводорӣ, рушди ширкатҳои хоҷагии қишлоқ;

- андешидани чорабиниҳои зарурӣ ҷиҳати баланд бардоштани таҷҳизонидани техникий ташкилотҳои КАС.

ХУЛОСА

А) ХУЛОСАҲО

Натиҷаи тадқиқоти диссертатсионии анҷомдодашуда оид ба тақмили идораи тақрористеҳсолкунӣ ва истифодаи захираҳои меҳнатӣ дар деҳот, моро ба чунин хулосаҳо овард:

1. Аз ҷиҳати методӣ тақрористеҳсолкунӣ, истифода ва идораи захираҳои меҳнатии деҳот бояд на танҳо аҳолии дар хоҷагиҳои расмӣ машғулбуда, балки хоҷагиҳои шаклан дар натиҷаи тағйироти сохтори иқтисодӣ ба вучудомадаро низ фаро гирад.

Ба ақидаи мо, арзёбии тақрористеҳсолкунии захираҳои меҳнатии деҳотро, на танҳо тавассути методҳои маъмул (чараёни рушди афзоиш ва арзёбии миқдории нишондиҳандаҳои захираҳои меҳнатӣ), балки бо дарназардошти тағйироти бозори меҳнат дар шароити иқтисоди бозоргонӣ ба вучудода гузаронидан лозим аст. Ин ҷо арзёбии захираҳои меҳнатии машғул дар хоҷагиҳои шахсии ёрирасони аҳоли, ҳамчун ҷои кори асосӣ, дар назар дошта шудааст [6-М; 10-М].

2. Методологияи арзёбии сифати захираҳои меҳнатии шахру деҳот вобаста ба чараёни рушди таҳсилот низ бахшнок мебошад. Чунин муносибати методӣ ба арзёбии қобилиятҳои нобаробари аҳолии шахру деҳот, имкониятҳои иқтисодӣ, дараҷаи инкишоф, маишат ва фарҳанги онҳо равона карда шудааст.

Талабот ба кадрҳои таҳсилоти олидошта дар шаҳрҳо, ки саноат ва соҳаҳои илмталаби технологӣ зиёданд, нисбат ба деҳот бештар аст. Муқоисаи одӣ ва арзёбии дараҷаи таҳсилоти аҳолии шахру деҳот ва баробар кардани ин нишондиҳанда дар деҳот ба дараҷаи аҳолии шаҳр ба назари мо дуруст нест [5-М].

3. Истифодаи чунин нишондиҳандаи арзёбӣ ба мисли миқдори мутахассисони соҳибдилом ба сари 100 ташкилоти хоҷагии қишлоқ дар шароите, ки дар сохтори иқтисодиёти хоҷагии қишлоқ асосан хоҷагиҳои майдаи деҳқонӣ фермерӣ бо шумораи 5-10 корманд ғайриро мекунад, ба мақсад мувофиқ нест [4-М].

4. Таҳлили вазъияти имрӯзаи захираҳои меҳнатӣ тамоюлҳои зеринро ошкор намуданд:

– бозори меҳнатии давраи гузариш ба иқтисодиёти нави Тоҷикистон на танҳо бо дараҷаи пасти машғул будани аҳоли бо кор, балки бо ғайрироқилона ва ғайрисамаранокӣ фарқ мекунад, ки дар тағйироти доимии таносуби миёни шуғл дар сохторҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ иқтисодиёт ба манфиати сохтори ғайрирасмӣ ифода меёбад. Агар дар соли 1991 дар сохтори ғайрирасмӣ иқтисодиёт ҳамагӣ 21,3 фоизи захираҳои меҳнатӣ машғул буданд, пас дар соли 2019 ин нишондод 53,5%-ро ташкил дод, ки 2,5 маротиба афзудааст. Афзоиши доимии шумораи мутлақ ва нисбии кормандон дар сохтори ғайрирасмӣ иқтисодиёти мамлакатро ба ниҳонӣ мебарад, ки аз андозбандӣ берун мемонад ва саҳми мутлақ ва нисбӣ дар истеҳсоли маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ихтисор мегардад;

– ҳисоб накардани пардохти маош дар сохтори ғайрирасмӣ иқтисодиёт бевосита ба афзоиши ММД таъсир мерасонад. Мавҷуд набудани ҳисоби аниқ

фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи ғайрирасмӣ андозбандии маҳсулот ва хизматрасониро дар ҳаҷми пурра маҳдуд мекунад, ки дар натиҷа қисми даромади буҷети давлатӣ зарар мебинад;

– суръати афзоиши шумораи аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон паст рафта истодааст. Коэффитсиенти афзоиши табиӣ дар соли 1991 33,0 фоизро ташкил меод ва солҳои минбаъда тамоюл ба пастравӣ дошт ва дар соли 2019 ба сари 1000 аҳоли 21,8 нафар рост меомад, ки нисбат ба соли 1991 11,2 нафар ё худ 33,9% кам гардид. Нишондиҳандаи фавт низ ба камшавӣ майл дорад. Агар дар соли 1991 нишондиҳандаи фавт ба сари ҳар 1000 аҳоли 5,1 нафарро ташкил дода бошад, пас дар соли 2019 3,6 нафарро ташкил дод, ки 1,7 маротиба нисбат ба соли 1991 камтар мебошад [2-М].

5. Ҳамин тариқ, дар натиҷаи таҳлили нишондиҳандаҳои истеҳсоли дар хоҷагиҳои аҳолии ҷумҳурӣ ошкор гардид, ки:

– шумораи аҳолии ҷумҳурӣ самти афзоиши устувор дорад, ки ба камшавии нишондиҳандаи таъминоти захираҳои замин ба ҳар сари аҳоли оварда расонд;

– дар натиҷаи ислоҳоти кишоварзӣ дар сохтори истифодабарии замин аз ҷониби аҳолии деҳот тағйиротҳои ҷиддӣ ба вуҷуд омаданд. Захираҳои замин дар шаклҳои хоҷагидорӣ давлатӣ кам гардида, заминҳои хоҷагиҳои деҳқониву фермерӣ ва хоҷагиҳои аҳоли тамоюли афзудан дорад;

– маълум гардид, ки ба ҳисоби миёна ҳар сол 2224 га замини таъиноти хоҷагии қишлоқ аз гардиши хоҷагӣ берун меомад, ки дар шароити камзаминӣ раво нест;

– маҳсулнокии меҳнат дар хоҷагиҳои аҳоли баланд бошад аст, вале дараҷаи даромадноки аз истеҳсоли тухм, пашм, пилла манфӣ аст [2-М].

6. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шакли асосии афзоиши дараҷаи шуғл дар деҳот тақсими корхонаҳои калони хоҷагии қишлоқ аз ҳисоби ба майдахоҷагиҳои деҳқониву фермерӣ сураат мегирад, ки мутлақо нодуруст аст. Барқарор намудани ташкилотҳои бузурги аграриву саноатии молистеҳсолкунӣ дар шакли холдингҳои аграрӣ, ассотсиатсияҳо, ширкатҳо бояд шаклҳои асосии ташкили меҳнат дар деҳот бошанд, ки истифодаи технологияи пешқадам ва таҷҳизоти технологиро имконпазир мегардонад. Барои ин, захираҳои молиявиро аз соҳаҳои ғайриистеҳсолии камсамари иқтисодӣ, чун ташкилотҳои хариду фурӯш ба соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ равона намудан лозим аст. Дар баробари ин, муносибатро ба маблағгузори навсозии илмию техникий соҳа, рушди мақсадноки тайёр намудани кадрҳо барои инкишофи соҳаҳои мушаххаси истеҳсолот тағйир додан зарур аст [1-М].

7. Ҳанӯз ҳам, омода намудани кадрҳои баландихтисос барои хоҷагиҳои қишлоқ рӯзмарра боқӣ меомад. Хоҷагии қишлоқ ягона соҳае мебошад, ки дар солҳои истиклолияти давлатӣ вазни қиёсии кадрҳои таҳсилоти касбидошта афзун нашудааст.

Таҳқиқоти анҷомдодашуда нишон доданд, ки аз шумораи умумии роҳбарони хоҷагиҳои деҳқонии ташкилшуда – 36,8 фоиз таҳсилоти олӣ, 5 фоиз таҳсилоти миёнаи нопурра ва 26 фоиз таҳсилоти миёнаи пурра доранд, яъне дар соҳаи истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ва роҳбарияти идораи захираҳои меҳнатӣ соҳибтаҳассус нестанд [1-М; 4-М].

Б) ТАВСИЯҲО

Асосҳои назариявии мафҳуми категорияи иқтисодии «захираҳои меҳнатӣ»-ро мавриди таҳқиқ қарор дода, мо чунин гунаи захираҳои меҳнатиро пешниҳод мекунем: «Захираҳои меҳнатӣ – ин қисми аҳоли, ки аз ҷиҳати қонунгузорӣ, синну соли муайян, дорои сифатҳои зарурии миқдориву сифатӣ, малакаҳои касбӣ, таҳсилоти мувофиқ, касби зарурӣ ва қобилияти дар корхона кор кардан дорад, мебошад» [3-М].

2. Аз ҷиҳати методӣ тартиби арзёбии сифати захираҳои меҳнати шахру деҳот, вобаста аз чараҳои рушди дараҷаи таҳсилот ниҳоят баҳснок аст. Чунин муносибати методӣ ба арзёбии қобилиятҳои номувофиқи аҳолии шахру деҳот имкониятҳои иқтисодӣ, дараҷаи инкишоф, маишат ва фарҳанги онҳо равона шудааст. Муқоиса ва арзёбии дараҷаи таҳсилоти аҳолии шахр ва деҳот, баркашидани ин нишондиҳанда дар деҳот ба дараҷаи шахр ба андешаи мо нодуруст аст. Инчунин, истифодаи чунин нишондиҳандаҳои арзёбӣ, чун миқдори мутахассисони дипломдор ба ҳар 100 ташкилоти хоҷагии қишлоқ дар шароите, ки дар сохтори иқтисодиёти кишоварзӣ асосан майдахоҷагиҳои деҳқониву фермерӣ бо миқдори то 5-10 нафар кормандон фаъолият мекунанд, ба мақсад мувофиқ нест [3-М].

3. Самаранокии истифодаи захираҳои меҳнати деҳотро дар хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли, хоҷагиҳои деҳқониву фермерӣ, хунарҳои халқӣ, бо роҳи ҷорӣ намудани механизми хариди давлатии маҳсулоти истеҳсолкардаи онҳо, баланд бардоштани ҳавасмандӣ ба меҳнат, ҳавасмандгардонии моддӣ таъмин намудан мумкин аст, ки ба бунёди ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат, афзоиши даромади аҳолии деҳот мусоидат мекунад [1-М].

4. Механизми нави такмили идораи захираҳои меҳнатӣ тавассути рушди иҷтимоии деҳот аз ҳисоби бучети ҷумҳуриявӣ, маҳаллӣ ва маблағгузории хусусӣ пешниҳод гардидааст.

Вобаста ба ин, доир ба омода намудани кадрҳои баландихтисос, амалӣ намудани тадбирҳои зерин заруранд:

– пешгуи намудани талаботи хоҷагии халқ ба кадрҳо ва пешниҳоди роҳҳои таъмини он аз рӯи касбҳо;

– дар минтақаҳои мамлакат ташкил намудани курсҳо доир ба таълими касбии аҳоли, аз ҷумла, барои бекорон;

– ба роҳ мондани курсҳои кӯтоҳмуддати омода намудани хоҷагиҳои аҳоли аз рӯи ихтисосҳое, ки ба шуғли меҳнатӣ заруранд;

– дастгирии психологӣ бекорон, мутобикгардонии онҳо ба вазъияти баамаломада ва баланд бардоштани ҳавасмандии онҳо ба меҳнат [16-М; 18-М].

5. Омодагии касбӣ, эҳтимолияти ба кор таъмин шудани бекорон, сатҳи кордонии онҳо, ҳавасмандии онҳо ба меҳнатро баланд бардошта, о нҳоро ба тағйирот мутобик мегардонад, дар онҳо қобилияти мустақилона қабул

намудани қарорро тарбия менамояд. Барои бартараф намудани монеаҳо ёрӣ мерасонад.

Нихоят таҳсилоти касбӣ ва самтгирии касбӣ бояд нерӯи фардии одамонро ғайрарӯ гардонда, ба истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ равона карда шаванд.

Ин вазифаҳо бо дастгирии сохторҳои давлатӣ бо назардошти дараҷаи тайёрии касбӣ, хусусиятҳои психологӣ ва равияҳои истеҳсолӣ тавассути воситаҳои зерин амалӣ кардан мумкин аст:

- талабот ва таклифот дар бозори меҳнат;
- арзёбии нишондиҳандаҳои сифатии захираҳои озоди меҳнатӣ;
- интихоби гурӯҳҳои муайяни афзалиятнок, омӯзондан ва ба меҳнат таъмин кардани онҳо;
- таҳияи барномаҳои мақсадноки минтақавӣ ва татбиқи онҳо [6-М].

6. Мо чорабиниҳои ташкилию иқтисодиро оид ба баланд бардоштани дараҷаи шуғли аҳолии қобили меҳнати ҷумҳурӣ ва пешгӯии тағйироти нишондиҳандаҳои захираҳои меҳнати деҳот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2040 пешниҳод намудем [18-М; 19-М].

7. Тадбирҳои асосӣ оид ба такмили идораи равандҳои иҷтимоӣ, ки ба рушди деҳот мусоидат мекунад, чунинанд:

- васеъ намудани сарчашмаҳои афзоиши даромад ба буҷети ҷамоатҳои маҳаллӣ;
- ташкили сохторҳои нави истеҳсолии меҳнатталаб, ки барои ба кор таъмин шудани қувваи корӣ бо дараҷаи баланди музди меҳнато таъмин менамоянд;
- дастгирии молиявии хоҷагиҳои деҳқонӣ фермерӣ, механизми танзими давлатии қарздиҳӣ, андозбандӣ ва нархгузориҳои маҳсулоти молистеҳсолкунандагони деҳот ба мақсади ҷуброни қисми зарари ташкилотҳои хоҷагиҳои кишоварзӣ дар натиҷаи нобаробарии нарх ба маҳсулоти онҳо ва маҳсулоти соҳаҳои саноат [17-М; 20-М].

8. Вақти он расидааст, ки барномаи давлатии рушди иҷтимоӣ-иқтисодии деҳот таҳия карда шавад. Вазифаҳои асосии барномаи давлатӣ бояд аз инҳо иборат бошанд:

- такрористеҳсолкунӣ ва истифодаи самараноки захираҳои меҳнати деҳот;
- бунёди инфрасохтори пурқувват оид ба ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, коркард ва фурӯши маҳсулоти хоҷагиҳои кишоварзӣ;
- таҳияи чорабиниҳои танзими давлатии ба ҳимояи истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ аз инҳисори истеҳсолкунандагони соҳаҳои дигари коркард ва хизматрасонӣ равонашуда;
- барқарор намудани маҷмааҳои чорводорӣ, рушди ширкатҳои кишоварзӣ;
- андешидани тадбирҳои зарурӣ доир ба баланд бардоштани таҷдиди техникаи ташкилотҳои КАС [10-М].

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗӢИ ДИССЕРТАТСИЯ

А) Интишорот дар маҷаллаҳои тақризшаванда, ки аз ҷониби ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудаанд:

1-М. Тағйироти сохтори захираҳои меҳнати деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т. // Маҷаллаи «Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз». – Душанбе, 2022. – №2(78). – С. 257-269. ISSN: 2075-9584.

2-М. Рушди сифатҳои касбии захираҳои меҳнати деҳот [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т. // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – Душанбе: Тоҷир, 2021. – №4/2(39). – С. 181-188. ISSN: 2308054-X.

3-М. Роҳҳои тақмили идораи захираҳои меҳнати деҳот [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т. // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2021. – №1/4(91). Қисми 2. – С. 127-130. ISSN: 2663-5534.

4-М. Афзоиши шумораи аҳоли ва тақрористеҳсолкунии захираҳои меҳнатӣ дар шароити деҳот [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №3. – С. 54-59. ISSN: 2413-5151.

5-М. Асосҳои усули таҳқиқоти мониторинги захираҳои меҳнати деҳот [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т. // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №1(30). – С. 245-250. ISSN: 2308054-X.

6-М. Ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ҳамчун воситаи мустаҳкамгардони захираҳои меҳнати деҳот [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т. // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2020. – №1/1(71). – С. 208-212. ISSN: 2663-5534.

7-М. Баҳои сифати зиндагии аҳолии деҳот [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Кабилов С.Ҷ., Баҳодуров Қ.Қ., Гулов И.Ҳ., Ашурзода С. // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2018. – №1/4(57). Қисми 2. – С. 169-175. ISSN: 2663-5534.

8-М. Ҷанбаҳои концептуалии мундариҷаи захираҳои меҳнатӣ [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т. // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2018. – №1/4(57). – С. 193-198. ISSN: 2663-5534.

9-М. Номутаносибии талабот ва тақлифоти қувваи корӣ дар бозори меҳнат [Матн] / Кабилов С.Ҷ., Ашуров И.С. // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2018. – №1/3(55). – С. 196-202. ISSN: 2309-6764.

10-М. Самаранокии меҳнат дар хоҷагҳои ёрирасони шахсӣ [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Ашуров И.С. // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Қўрғонтеппа, 2017. – №1/4(49). – С. 323-329. ISSN: 2309-6764.

Б) Интишорот дар дигар маҷаллаҳои илмӣ:

11-М.Мушкилоти иҷтимоӣ ва тафовути даромад дар деҳот [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Гулов И.Ҳ., Салихов С. / Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ / Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Танзими молиявӣ қарзии рушди соҳибқорӣ инноватсионӣ дар Тоҷикистон». – Душанбе: ДСРТ, 10 майи соли 2022. – С. 277-285.

12-М.Нақши боварӣ иҷтимоӣ дар муносибатҳои мутақобилаи корфармоён ва кормандон [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Гулов И.Ҳ. / Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ / Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Мушкилоти замонавӣ математика ва методикаи таълими он», бахшида ба 25-солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 80-солагии доктори илмҳои педагогӣ, профессор Шарифзода Ҷ.Ш. – Бохтар: Матбаа, 18-19 октябри соли 2019. – С. 332-333.

13-М.Ҳалли мушкилоти шуғли аҳолии деҳот тавассути тақмили идораи он [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Гулов И.Ҳ. / Маҷмӯи маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Идораи давлатии рушди соҳаи саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: вазъият ва дурнамо». – Душанбе: Соҳибкор, 22 июни соли 2019. – С. 181-186.

14-М.Механизми амалишавии низоми муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ: ҷанбаҳои ташкилӣ [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Гулов И.Ҳ. / Маҷмӯи маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Идораи давлатии рушди соҳаи саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: вазъият ва дурнамо». – Душанбе: Соҳибкор, 22 июни соли 2019. – С. 289-296.

15-М.Идораи раванди иҷтимоӣ – асоси рушди фаъолияти самараноки захираҳои меҳнатӣ [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Ашуров И.С., Кабиров С.Ҷ., Насриддинов Ш., Шарифи А. Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ / Маводи мизи мудаввар дар мавзӯи «Мушкилоти рӯзмарраи рушди ҳисобдорӣ таҳлил ва аудити инноватсионӣ». – Душанбе: ДСРТ, 24 октябри соли 2018. – С. 447-452.

16-М.Маҳсулнокии меҳнат дар хоҷагҳои кишоварзӣ [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Кабиров С.Ҷ., Мадаминов Р., Сафаров А.Ҷ. / Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Самаранокии истифодаи механизми молиявӣ қарзӣ ва барқарор намудани таносуби захираҳои молиявӣ барои таъмини рушди устувор ва самаранокии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе: ДСРТ, 4 майи соли 2018. – С. 239-245.

17-М.Мушкилоти шуғли аҳолии деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Ашуров И.С., Мадаминов Р. / Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Самаранокии истифодаи механизми молиявӣ қарзӣ ва барқарор намудани таносуби захираҳои молиявӣ барои таъмини рушди устувор ва самаранокии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе: ДСРТ, 4 майи соли 2018. – С. 56-61.

18-М.Захираҳои меҳнатӣ: моҳият ва мазмун [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Гулов И.Ҳ. / Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Ҷавонон ва масъалаҳои рушди молиявӣ ҷамъият». – Кӯлоб, 19 майи соли 2017. – С. 210-215.

19-М.Совершенствование системы управления пчеловодством региона – как фактор роста экономической эффективности [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Холназаров М.Х. // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Қўрғонтеппа, 2016. – №1/3(39). – С. 95-104. ISSN: 2309-6764.

20-М.Эффективность использования механизма воспроизводства трудового потенциала [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т. // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Қўрғонтеппа, 2016. – №1/1(35). – С. 113-117. ISSN: 2309-6764.

21-М.Государственное регулирование экономики в условиях рыночных отношений [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Рахимов Ш.Х., Наимов Б.К., Шодиев Б.С. // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Қўрғонтеппа, 2015. – №4(34). – С. 23-26. ISSN: 2309-6764.

22-М.Роль инвестиции в развитии сельского хозяйства Хатлонского региона [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Муллоев Х.А. // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Қўрғонтеппа, 2015. – №3(33). – С. 21-25. ISSN: 2309-6764.

23-М.Необходимость привлечения зарубежного капиталовложения в экономику Республики Таджикистан [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Аминов Р.Ҷ., Бобоев Н., Каримова Г. // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Қўрғонтеппа, 2013. – №1(25). – С. 56-58. ISSN: 2309-6764.

24-М.Таъсири муҳоҷират ба вазъияти макроиқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Муллоев Х.А. / Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ бахшида ба 20-солагии Иҷлосияи XVI Шӯрои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Қўрғонтеппа: Матбаа, 9 ноябри соли 2012. – С. 107-110.

25-М.Роҳҳои асосии ташаккули механизми беҳатарии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Тоҳирҷонов Б.Т., Норов Ф.И. / Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ бахшида ба 20-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Қўрғонтеппа: Графика, 29-30 июни соли 2011. – С. 176-180.

АННОТАЦИЯ
на диссертацию Тохирджонова Бехруза Тохирджоновича
по теме: «Совершенствование управления воспроизводством и
использованием трудовых ресурсов в сельской местности
(на примере Республики Таджикистан)»

Ключевые слова: трудовые ресурсы, воспроизводство, динамика, качество, показатели, оценка, мониторинг, эффективность, производительность труда, мотивация, материальное стимулирование, механизм, совершенствование, управление.

На основе исследования теоретических основ формирования трудовых ресурсов, предложен новый вариант сущности понятия, как части населения страны, потенциально способного к участию в труде в определенный период времени, имеющий количественные и качественные параметры оценки. В методическом плане предложен новый порядок оценки воспроизводства трудовых ресурсов в сельской местности, с учетом происходящих изменений на рынке труда в условиях рыночной экономики, такие как: занятых в личных подсобных хозяйствах населения, развития народных промыслов и другие нетрадиционные формы занятости.

Доказаны, что методология оценки качества трудовых ресурсов городской и сельской местности, исходя из динамики уровня образования, также является весьма спорным. Такой методический подход нацелен на оценку несовместимых способностей городского и сельского населения, их экономических возможностей, уровня развития, быта и культуры. Сравнивать и оценить уровень образования городского и сельского населения, подтягивать эти показатели на селе до уровня городского населения, на наш взгляд неправильно. Также использовать такие показатели оценки, как количество дипломированных специалистов на 100 сельскохозяйственных организаций в условиях, когда в структуре экономики сельского хозяйства в основном занимают мелкие дехканские (фермерские) хозяйства с количеством работниками 5-10 чел. не целесообразно.

В диссертации рассчитаны эффективность использования трудовых ресурсов сельской местности в личных подсобных хозяйствах населения, дехканских (фермерских) хозяйствах, путем роста мотивации труда, материального стимулирования, что приведет к созданию новых рабочих мест, повышению производительности труда, роста доходов сельского населения.

Восстановление крупнотоварных агропромышленных формирований в виде агрохолдингов, ассоциаций, корпораций должны стать основными формами организации труда в сельской местности, где можно использовать передовую технологию и высокотехнологическое оборудование. Для этого необходимо направлять финансовые ресурсы из экономически неэффективных непроизводственных сфер, в отраслях материального производства.

Предложены новые механизмы совершенствования управления трудовых ресурсов путем социального развития села за счет республиканских, местных бюджетов и частных капитальных вложений. Автором разработан прогноз изменения показателей трудовых ресурсов сельской местности в Республике Таджикистан до 2040 года.

АННОТАТСИЯИ

ба рисолаи Тоҳирҷонов Бехрӯз Тоҳирҷонович дар мавзӯи «Такмили идоракунии тақрористеҳсол ва истифодаи захираҳои меҳнати деҳот (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)»

Калидвожаҳо: захираҳои меҳнатӣ, тақрористеҳсолӣ, динамика, сифат, нишондиҳандаҳо, арзёбӣ, мониторинг, самаранокӣ, ҳосилнокии меҳнат, ҳавасмандкунӣ, ҳавасмандии моддӣ, механизмҳо, тақмилдиҳӣ, идоракунии.

Дар асоси омӯзиши асосҳои назариявии ташаккули захираҳои меҳнатӣ гунаи нави моҳияти мафҳум ҳамчун қисми аҳолии кишвар, ки дорои нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатӣ буда, дар давраи муайян дар меҳнат иштирок мекунанд. Аз ҷанбаи методологӣ тартиби нави арзёбии тақрористеҳсоли захираҳои меҳнати деҳот бо назардошти тағйироти бавучудодаи бозори меҳнат дар шароити иқтисоди бозоргонӣ, ба мисли: дар хоҷагиҳои шахсии ёрирасони аҳоли, рушди хунаҳои мардумӣ ва дигар шаклҳои ғайрианъанавии шуғл пешниҳод карда мешаванд.

Исбот карда шудааст, ки методологияи баҳодиҳии сифати захираҳои меҳнати шахру деҳот, ки вобаста ба рушди сатҳи таҳсилот асос ёфтааст, низ баҳснок аст. Чунин муносибати методӣ ба арзёбии қобилиятҳои номувофиқи аҳолии шахру деҳот, имкониятҳои иқтисодии онҳо, дараҷаи рушди рӯзгор ва фарҳанг нигаронида шудааст. Барои муқоиса ва баҳодиҳии сатҳи таҳсилоти аҳолии шахру деҳот, ба сатҳи аҳолии шахр мутобиқ кардани ин нишондиҳандаҳо ба назари мо нодуруст аст. Инчунин истифодаи чунин нишондиҳандаҳои арзёбӣ, ба мисли миқдори мутахассисони дипломдор ба сари 100 адад ташкилоти хоҷагии қишлоқ дар шароите, ки дар сохтори иқтисодиёти хоҷагии қишлоқ, асосан хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ фермерӣ бо фарогирии 5-10 нафар корманд фаъолият мекунанд ба мақсад мувофиқ нест.

Дар диссертация самаранокӣ истифодаи захираҳои меҳнати деҳот дар хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли, хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) тавассути афзоиши ҳавасмандӣ ба меҳнат, ҳавасмандгардонии моддӣ, ки ба бунёди ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат, афзоиши даромади аҳолии деҳот сабаб мегарданд, ҳисоб карда шудааст.

Барқарор намудани ташкилотҳои азими аграриву саноатии молистеҳсолкунӣ дар шакли холдингҳои аграрӣ, ассотсиатсияҳо, ширкатҳо бояд шаклҳои асосии ташкили меҳнат дар деҳот бошанд, ки истифодаи технологияи пешқадам ва таҷҳизоти технологиро имконпазир мегардонад. Барои ин, захираҳои молиявиро аз соҳаҳои ғайриистеҳсолии камсамари иқтисодӣ, ба соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ равона намудан лозим аст.

Механизми нави тақмили идораи захираҳои меҳнатӣ бо роҳи рушди иҷтимоии деҳот аз ҳисоби маблағгузори ҷумҳуриявӣ, маҳаллӣ ва хусусӣ пешниҳод гардидааст. Муаллиф пешгӯиҳои тағйирёбии нишондиҳандаҳои захираҳои меҳнатиро дар деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2040 таҳия кардааст.

ANNOTATION
to the dissertation of Tohirjonov Behruz Tohirjonovich
on the topic: « Improvement of management of reproduction and use of labor
resources in rural areas (on the example of the Republic of Tajikistan)»

Key words: labor resources, reproduction, dynamics, quality, indicators, assessment, monitoring, efficiency, labor productivity, motivation, material incentives, mechanisms, improvement, management.

Based on a study of the theoretical foundations of formation, a new version of the essence of labor resources is proposed, as part of the country's population, potentially capable of participating in labor for a certain period of time, with quantitative and qualitative assessment parameters. In the methodological plan, a new procedure is proposed for assessing the reproduction of labor resources in rural areas, taking into account ongoing changes in the labor market in a market economy, such as those employed in personal subsidiary plots of the population, the development of national crafts, and other non-traditional forms of employment.

It is proved that the methodology for assessing the quality of labor resources in urban and rural areas, based on the dynamics of the level of education, is also very controversial. This methodological approach is aimed at assessing the incompatible abilities of the urban and rural population, their economic opportunities, the level of development, and culture. To compare and evaluate the level of education of urban and rural, to pull up these indicators in rural areas to the level of urban population, in our opinion, is wrong.

Also use such assessment indicators as the number of graduates per 100 agricultural organizations in conditions when small dekhkan (farm) enterprises with the number of employees of 5-10 people mainly occupy the structure of the agricultural economy. not appropriate.

The dissertation calculates the efficiency of the use of labor resources in rural areas in personal subsidiary plots of the population, dekhkan (farm) households, by increasing labor motivation, material incentives, which will lead to the creation of new jobs, increase labor productivity, and rural incomes.

The restoration of large-scale agro-industrial formations in the form of agricultural holdings, associations, and corporations should become the main forms of labor organization in rural areas, where advanced technology and high-tech equipment can be used. To do this, it is necessary to direct financial resources from economically inefficient non-productive areas in the sectors of material production.

New mechanisms for improving the management of labor resources through social development of the village at the expense of the republican, local budgets and private capital investments are proposed. The author has developed a forecast of changes in the labor force indicators of rural areas in the Republic of Tajikistan until 2040.

Подписано в печать 13.09.2022. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Бумага офсетная. Печать офсетная. Гарнитура Times New Roman.
Усл. печ. л. 4,1. Тираж 100 экз. Заказ №192.

ООО «Эр-граф».
734036, г. Душанбе, ул. Р. Набиева, 218.
Тел.: (+992 37) 227-39-92. E-mail: rgraph.tj@gmail.com